

UT AV MØRKEROMMET

FORVALTNING AV KULTURHISTORISK FOTOGRAFI I NORGE

ABM #34 SKRIFT

ABM-UTVIKLING
POSTBOKS 8145 DEP
N-0033 OSLO

TELEFON: 23 11 75 00
TELEFAKS: 23 11 75 01

POST@ABM-UTVIKLING.NO
WWW.ABM-UTVIKLING.NO

TRYKK: PDC TANGEN AS
OPPLAG: 3000

FORSIDEBILDE: MARGARIN-REKLAME FRA MIDTEN AV 1970-TALLET. FOTO: RAGGE STRAND OG PER ALFSEN A/S. ORIGINAL: 6X6 LYSBILDE.

ISSN 1503-5972
ISBN 82-8105-044-6

ABM-UTVIKLING 2006

MILJØMERKET
241 379
Trykksak

INNHOLD

Forord **4**

1. Innledning **8**
1.1 FORMÅL 8
1.2 MANDAT OG PROSESS 8
1.3 AVGRENSNINGER 9
1.4 DEFINISJONER 10
1.5 SAMMENDRAG 13

2. Bakgrunn **18**
2.1 FOTOBEVARING 1993-2006 18
2.2 NÅVÆRENDE ORGANISERING 21

3. Utfordringer **26**
3.1 SÅ MYE HAR VI… 26
3.2 NETTBASERT TILGANG TIL ALLE 28
3.3 HVEM SKAPER MORGENDAGENS SAMLINGER? 31
3.4 KUNNSKAP OM FOTOGRAFIETS ROLLE I SAMFUNNET 33

4. Strategier og tiltak **34**
4.1 SAMLINGSPOLITIKK OG SAMLINGSFORVALTNING 34
4.2 DIGITALISERING, KATALOGISERING OG TILGJENGELIGGJØRING 39
4.3 BEVARING 46
4.4 FORSKNING OG FORMIDLING 53
4.5 KOMPETANSEHEVING 59
4.6 ORGANISERING 61
4.7 ØKONOMISKE KONSEKVENSER 67

Litteraturliste **72**

FORORD

Fotobevaring er et område hvor abm-tankegangen har lange tradisjoner. Arkiv, bibliotek og museum har hatt relativt parallelle utfordringer, og har samarbeidet i formelle og uformelle nettverk i lang tid. Likevel er det sektorvise og fagspesifikke forskjeller som bidrar til behovet for å definere felles utfordringer, strategier og mål.

Det nasjonale kontaktmøtet for fotobevaring er et samarbeidsforum for de nasjonale ansvarsinstitusjonene. Kontaktmøtet opprettet i januar 2004 en arbeidsgruppe som skulle utarbeide et strategidokument for fotobevaringsarbeidet i Norge. Gruppen har bestått av Gudmund Valderhaug (ABM-utvikling), Hanne Holm-Johnsen (Preus museum), Kristin Aasbø (Nasjonalbiblioteket) og Per Olav Torgnesskar (ABM-utvikling). Gruppens oppdrag har vært å utrede og foreslå felles strategier for fotobevaringsarbeidet på nasjonalt og regionalt nivå. Oppdraget var tenkt som en oppfølging av og erstatning for verneplanen *Fotografi – fortid og fremtid* (Norsk kulturråd 1993).

Arbeidsgruppens arbeid ble avsluttet i juli 2006. I dialog med arbeidsgruppen ferdigstilte ABM-utvikling et utkast, som i september 2006 gikk på høring til nasjonale og regionale ansvarsinstitusjoner, samt et antall nøkkelinstitusjoner i feltet. ABM-utvikling har i samråd med de andre kontaktmøtedeltakerne bearbeidet dokumentet i forhold til høringsinnspillene. Dette skriftet inneholder rapporten etter høring og påfølgende godkjenning fra kontaktmøtedeltakerne. Skriftet reflekterer følgelig de nasjonale aktørenes konsensus rundt hovedlinjene i fotobevaringsarbeidet de nærmeste årene.

Ambisjonen med dokumentet er å peke ut retninger mot et planmessig fotobevaringsarbeid, integrert som en naturlig og selvfølgelig del i det generelle bevarings-, dokumentasjons- og formidlingsarbeidet i abm-sektoren. Mengde, innsamling og digital tilgjengeliggjøring er blant utfordringene. Utvalg, samordning, kompetanseheving, spesialisering og effektivisering er blant anbefalingene.

Forslag til strategier og tiltak er omfattende, og planen må

anses som ambisiøs. Videre vil virketiden for strategien være preget av endring både i abmlandskapet gjennom regionale konsolideringsprosesser, og i den regionale forvaltningen gjennom regionsreformen, og justeringer av mål og strategier underveis vil være en nødvendighet. Bl.a. vil den foreslåtte oppgavefordelingen vurderes i dialog aktørene i mellom. Planen må derfor oppfattes som veiledende mer enn bindende.

Tittelen *Ut av mørkerommet* spiller på viktige poenger i dokumentet: Overgangen fra analoge til digitale formater, behovet for sektor- og materialuavhengig samordning og samarbeid, og utadrettet virksomhet med fokus på digital tilgjengeliggjøring.

Vi takker arbeidsgruppen for et grundig og godt utført arbeid. Vi takker også for gode og viktige bidrag fra aktører i feltet underveis i arbeidet.

Oslo, desember 2006

Det nasjonale kontaktmøtet for fotobevaring

Jonas Ekeberg
Direktør, Preus museum

Ivar Fonnes
Riksarkivar

Vigdis Moe Skarstein
Nasjonalbibliotekar

Jon Birger Østby
Direktør, ABM-utvikling

Illustrasjoner

Illustrasjonene i heftet er hentet fra Coop/NKL-arkivet i Riksarkivet. Materialet er eksempel på det store spennet av fotografer, fotografiske sjangere og teknikker som kan befinne seg i et privatarkiv. Coop/NKL (Norges Kooperative Landsforening) er riktignok et spesielt eksempel, med omfattende, landsdekkende virksomhet på områder som varehandel, industri og organisasjonsliv siden tidlig 1900-tall. Men det finnes mange eksempler, ikke minst lokalt og regionalt, på privatarkiv som er en avgjørende kilde til å dokumentere og forstå steds- og samfunnsutviklingen på områder langt utover arkivskaperens kjernevirksomhet.

Bildetekstene i dette skriftet yter ikke materialet full rettferdighet, ettersom ytterligere relevante opplysninger sikkert er å finne i det øvrige arkivmaterialet (publikasjoner, korrespondanse, protokoller m.m.). Slike studier har det dessverre ikke vært mulig å gjennomføre innenfor rammen av dette prosjektet.

Takk til Riksarkivets privatarkivavdeling for velvillig bistand.

Er det et øyeblikksbilde av …

En testing av en motoraksel?
Virusformering?
Et mislykket laboratorieforsøk?
Et forbryteråsted?
Øyet til en grønn skilpadde?
En statistisk salgsoversikt?
Kromosomavvik?
Side 173 i Grays anatomilære?
Utskrift av et elektrokardiogram?
En transponering av en halvtoneart?
En tre milliondels forstørrelse av et 3 cents frimerke med bilde av Eisenhower?
Et hårfint brudd i fjerde ryggvirvel?
En forstørrelse av det uerstattelige 35mm lysbildet? […]

Som du ser av listen […] er det ingen grenser for hva slags materiale folk har behov for å dokumentere. […] Og siden du får dem på stedet, kan du ta et nytt bilde der og da, dersom noe skulle mangle. […]

(Utdrag fra Polaroid-annonse fra 1976 hentet fra Susan Sontag, Om fotografi, norsk utgave, Pax Forlag, Oslo 2004.)

1

INNLEDNING

1.1 Formål

Dokumentet behandler status, utfordringer, mål og strategier for arbeidet med innsamling, bevaring, forskning og formidling av fotografi[1] i Norge i den kommende femårsperioden.

Formålet med dokumentet er å:

- identifisere sentrale utfordringer
- definere felles målsetninger
- formulere målrettede strategier
- foreslå nasjonale og regionale tiltak

Fotobevaringsarbeidet i Norge er nettverksbasert, tverrfaglig og tverrsektorielt, og arbeidet er fordelt på mange institusjoner med stor geografisk spredning og varierende faglig fokus. Det er derfor viktig å definere felles utfordringer, strategier og mål de ulike aktørene kan jobbe mot, enkeltvis og i fellesskap.

Etter som fotografier finnes i både arkiv-, bibliotek- og museumsinstitusjoner, må strategiplanen anses som sektorovergripende, og i utgangspunktet relevant for alle abm-institusjoner som forvalter fotografisk materiale.

1.2 Mandat og prosess

Dokumentet er utarbeidet av en arbeidsgruppe nedsatt av det nasjonale kontaktmøtet[2] for fotobevaring den 19.01.2004. Gruppens oppdrag har vært å utrede og foreslå felles strategier for fotobevaringsarbeidet på nasjonalt og regionalt nivå. Oppdraget var tenkt som en oppfølging av og erstatning for verneplanen *Fotografi – fortid og fremtid* (Norsk kulturråd 1993).

Gruppen har bestått av Gudmund Valderhaug (ABM-utvikling), Hanne Holm-Johnsen (Preus museum) og Kristin Aasbø (Nasjonalbiblioteket). Fra mars 2005 tok Per Olav Torgneskar (ABM-utvikling) Gudmund Valderhaugs plass i gruppen, og har ført dokumentet i pennen. Arbeidsgruppen har hatt åtte møter i perioden. Arbeidet er løpende presentert i ulike faglige fora, og tilbakemeldinger er innhentet bl.a. fra Landskonfe-

1 Andre steder i dette dokumentet blir fotobevaring brukt synonymt med innsamling, bevaring, forskning og formidling av fotografi.

2 Diskusjons- og koordineringsforum for de nasjonale aktørene i fotobevaringsarbeidet (se punkt 2.2.2).

ransen for fotobevaring og nettverksmøte for ansvarsinstitusjoner. Kontaktmøtet er holdt løpende orientert, og har ved flere anledninger gitt innspill til prosessen. Kontaktmøtet er blant annet forelagt to utkast. Dokumentet har vært på høring i fotobevaringsnettverket, der både nasjonale og regionale ansvarsinstitusjoner, samt et antall nøkkelinstitusjoner, er representert. ABM-utvikling har ferdigstilt dokumentet i dialog med kontaktmøtedeltakerne.

Gruppens arbeid er basert på tilgjengelige data og statistikk (blant annet ABM-utviklings Kartlegging av regionale ansvarsinstitusjoner for fotobevaring, Statistikk for bibliotek og museum, Arkivkartleggingen og Rapport fra Arbeidsgruppen for digitalisering, Norsk digitalt bibliotek[3]), dialog med aktører i feltet og arbeidsgruppens samlede erfaring.

1.3 Avgrensninger

Oppdraget definerer ingen tidsavgrensning for strategien, men en naturlig avgrensning vil være fem år. Det gir dokumentet en overskuelig tidshorisont, og de varslede nye forvaltningsregionene i 2010, som vil gi vesentlige ringvirkninger i feltet, vil være kjent. Det vil da være naturlig å definere nye strategier for et endret landskap. Samtidig er det åpenbart at flere av de anbefalte tiltakene (digitalisering / katalogisering m.m.) ikke vil være ferdigstilt i løpet av 5 år. Deler av strategien har følgelig et mer langsiktig fokus.

Dokumentet har et fokus på overordnede utfordringer og strategier, og går i hovedsak ikke inn på utfordringer knyttet til konkrete arkiver og samlinger. Unntaket her er Fjellanger Widerøe (se punkt 4.3.4).

Arbeidsgruppen har valgt å fokusere på utfordringer relatert til behandling av analogt materiale. Dette innebærer en avgrensning mot digitalt skapt materiale, som i hovedsak anses som en medieuavhengig utfordring, og er i liten grad behandlet eksplisitt i dette dokumentet. Andre utfordringer knyttet til digitalt skapt materiale, som utvalg og katalogisering, vil langt på vei være parallelle med analogt materiale.

En veiledning i praktisk fotobevaring (ny «Fotobevaringsbok») er i skrivende stund under planlegging i ABM-utvikling. Det er intensjonen at denne skal ta opp i seg registrerte behov av operativ art. Beskrivelser og prosedyrer relatert til operativt fotobevaringsarbeid er derfor i stor grad utelatt fra dette dokumentet, hvilket tillater et mer rendyrket fokus på overordnede utfordringer og strategier.

Det lokale nivået er i liten grad behandlet i strategien. Dokumentet har fokus på det nasjonale og regionale nivået, hvilket også er i tråd med oppdraget slik arbeidsgruppen har tolket det. Det lokale nivået er dessuten svært sammensatt og uensartet. Koordinering og organisering av det lokale arbeidet må derfor overlates til regionale og lokale aktører, og ha stort rom for lokale variasjoner.

Arbeidsgruppen har unnlatt å gå inn på de ofte helt spesifikke utfordringene knyttet til den fotografiske kunsten. Feltet vil imidlertid nyte godt av mange av tiltakene skissert her, og er ikke utelatt generelt.

Utfordringene innen fotobevaring oppfattes i hovedsak som uavhengige av sektortilhørighet, til tross for ulike mandat, oppgaver og tradisjoner, og en sektorvis behandling er derfor utelatt.

3 Se forøvrig litteraturliste.

1.4 Definisjoner

Vi har her formulert definisjoner av betegnelser og uttrykk *slik de er brukt i strategiplanen*. Flere begrep forstås og brukes noe ulikt i de tre sektorene. Arkivinstitusjoner vil for eksempel kunne oppfatte begrepene samlingspolitikk og samlingsforvaltning som lite relevante, etter som begrepet samling ikke har samme anvendelse i arkivsektoren, og (offentlige) arkiv ikke praktiserer innsamling på samme måte som museer, men forholder seg til offentlige lovverk. Vi har likevel valgt å benytte disse begrepene, da de er etablert i mange bevaringsmiljøer, og i noen grad også fungerer sektorovergripende. Definisjonene er delvis hentet fra forslag til ISO-standard NS-ISO 5127:2006, *Informasjon og dokumentasjon – Terminologisk ordbok*.

Fotobevaring

Begrepet *fotobevaring* har fått en etablert betydning langt utover det rent bevaringstekniske. Også i dette dokumentet dekker begrepet hele spekteret av oppgaver knyttet til innsamling, bevaring, dokumentasjon, forskning og formidling av (hovedsakelig kulturhistorisk) fotografi. Fagmiljøer spesifikt knyttet til konservering eller formidling har påpekt begrepsbrukens uheldige konnotasjoner, og en begrepsopprydding er på sin plass. Arbeidsgruppen har derimot ikke prioritert dette arbeidet.

Fotohistorie

En oversikt og analyse av fotografiets utvikling som blant annet tar opp i seg estetiske, kulturelle, sosiale og tekniske aspekter. Faget er tradisjonelt basert på en teknisk-vitenskapelig eller kunsthistorisk metode, men har de senere årene åpnet seg mot flere akademiske disipliner.

Kulturhistorisk fotografi

Begrepet kulturhistorisk er her tolket videre enn den tradisjonelle akademiske betydningen av ordet, hvor skillet mot det naturvitenskapelige er sentralt. Med kulturhistorisk fotografi menes her funksjonsmotivert bruksfotografi bevart som historiske dokumenter og kildemateriale, og kan inkludere også fotografi fremstilt for eksempel i naturvitenskapelig eller kommersiell sammenheng. Også ulike former for dokumentasjonsfotografi dekkes av begrepet. Det eneste skille det i noen grad er meningsfullt å operere med, er skillet mot det kunstneriske, estetisk motiverte fotografiet, men også her er overgangene glidende.

Samlingspolitikk

Strategiske planer som beskriver institusjonens prioriteringer, praksis og rutiner innenfor utvikling og forvaltning av samlingene.[4]

Samlingsforvaltning

Prosedyrene institusjonen følger for å sikre innsamling, dokumentasjon, bevaring og tilgjengelighet til materialet. Dette inkluderer blant annet rutiner for utvikling av samlingene, rutiner for utlån og innlån, konservering, planer for eventuell avhending av materiale og rutiner ved aksesjon.[5]

Utvalg

Utvalg sikter til prioriteringsprosesser i alle ledd av det operative fotobevaringsarbeidet. Utvalgsprosesser består av en utvalgsvurdering basert på

4 Definisjonen er hentet fra NOU 2006:8, *Kunnskap for fellesskapet. Universitetsmuseenes utfordringer*.

5 Definisjonen er hentet fra NOU 2006:8, *Kunnskap for fellesskapet. Universitetsmuseenes utfordringer*.

Fotografi antakelig til artikkel om NKLs radiofabrikk Prior, trykket i NKL-tidsskriftet Kooperatøren nr.1, 1956. Foto: ukjent. Original: positiv s/h.

utvalgsprinsipper og -kriterier, og ender i et utvalgsvedtak. Prosessen er i prinsippet lik, uavhengig av om utvalgsvurderingen har innsamling, digitalisering eller kassasjon som mål.

Tilgjengeliggjøring
Gjøre data (katalogposter, digitale bilder etc.) allment tilgjengelige. Det siktes her til prosesser i kjølvannet av registrering / katalogisering og digitalisering, som bidrar til å tilrettelegge og publisere data for publikumsformål.

Kunnskapsutvikling
Begrepet brukes for å dekke et videre felt enn regulær forskning, og for å beskrive arbeid i den løpende samlingsforvaltningen som generer ny og viktig kunnskap, men som ikke nødvendigvis kan kalles forskning.

Formidling
Med formidling menes her en aktiv innsats som gir materialet en merverdi utover publisering av rene katalogdata, og innebærer en faglig basert tolkning eller tilrettelegging av innholdet. Formidlingsbegrepet i denne betydning kan knyttes til de fleste kjente former og kanaler, og kan også brukes om databaser med omfattende innholdsinformasjon.

Hierarkisk struktur
Struktur i flere nivåer der ett nivå er underordnet det andre. I dette tilfellet knyttet til katalogisering og tilgjengeliggjøring.

Registrering
Enkel beskrivelse eller indeksering av materiale, gjerne knyttet til tekniske data, identifikasjonsnummer, format, eventuelle påskrifter eller lignende, som først og fremst sikrer gjenfinningen og identifikasjonen av det registrerte objektet.

Katalogisering
Utvikling av katalogdata som sikrer gjenfinning og identifisering av objektet, samt gjennom faglig / intellektuell bearbeiding gir en søkbar beskrivelse av objektets form og innhold.

Samling
I forslag til ISO-standard 5127 finnes tre relevante definisjoner:
«1. Utvalg dokumenter som er satt sammen med utgangspunkt i en del felles egenskaper, uten hensyn til proveniens.
2. (Spesial-) Del av en samling som er satt sammen med utgangspunkt i form, type, fag, periode eller geografisk område [...].
3. Samlet beholdning i et oppbevaringssted [...].»

«Samling» kan altså betegne institusjonens totalbestand (som også kan inneholde arkiver), beholdning av en spesiell materialtype, eller en tema- eller typebasert «samling i samlingen». Den viktige distinksjonen fra arkiv, er at sammenhengen er konstruert uten hensyn til proveniens.

Arkiv
Iflg. forslag til ISO-standard 5127: «Dokumentasjon med samme proveniens som er akkumulert av en organisasjon eller person under behandling av saker [...].» «Saker» må i denne sammenheng også forstås som «virksomhet»[6] for å dekke viktige privatarkiv som bedrifts-, organisasjons- og fotografarkiv. Den viktigste forskjellen fra «samling» er den felles konteksten materialet er skapt i, og

6 Jf. Lov om arkiv av 4.12.1992 (arkivloven) § 2, som definerer arkiv som «dokument som vert til i ei verksemd».

bevaring og dokumentasjon av denne.

1.5 Sammendrag

Mengde – eller snarere misforholdet mellom mengde, ambisjoner og ressurser – er et underliggende premiss for hele dokumentet. Mengdene fotografi av foto- og / eller kulturhistorisk betydning legger føringer for hvordan oppgavene bør løses innen innsamling, bevaring, digitalisering, katalogisering og tilgjengeliggjøring, og forsterker behovet for planmessighet og kompetanseheving i feltet.

Kapittel 1 beskriver dokumentet, dvs. føringer, avgrensninger, prosess og innhold. Kapittel 2 beskriver den historiske og organisatoriske bakgrunnen for arbeidet.

Kapittel 3 tar for seg de vesentligste utfordringene feltet står overfor de nærmeste fem årene. Dette er utfordringer av overordnet karakter som i noen grad vil forutsette endring av fokus og retning for å finne formålstjenlige løsninger.

Samlingspolitikk og samlingsforvaltning er områder hvor store deler av abm-sektoren har et klart forbedringspotensial. Også fotobevaringsaktørene mangler i for stor grad definerte (og samordnede) prinsipper og planer for virksomheten. Økt bevissthet rundt blant annet innsamling og utvalg av fotografi nevnes som viktige faktorer for å møte mengdeproblematikken, digitaliseringsambisjonene og en stadig økende pågang av tilbydere av analoge bildearkiver.

Digitalisering, katalogisering og tilgjengeliggjøring er den mest ressurskrevende utfordringen innen det operative arbeidet i perioden. Allmenn nettbasert tilgang til materialet i et omfang og en kvalitet som gir mening, og innen en akseptabel tidshorisont, forutsetter en vesentlig satsing på digitalisering og katalogisering av analogt materiale. Dagens ressurser og metode harmonerer dårlig med utfordringene, ambisjonene og forventningene.

Kompetansemangelen er en tredje utfordring som belyses i kapittel 3. Dette gjelder både kompetansebehov i forhold til å utføre nødvendig operativt arbeide, men også kompetanse knyttet til kunnskapsutvikling og forskning. Dette kan bidra til økt tilgang til materialet og økt forståelse for fotografiets rolle i samfunnet, både blant fagpersoner og publikum.

Kapittel 4 definerer strategier og anbefalinger for å møte de skisserte utfordringene på en faglig, formålstjenlig og kostnadssvarende måte. Stikkord er prioriteringer / utvalg, planmessighet, kompetanseheving og regional sentralisering / spesialisering. Flere av anbefalingene har vesentlige økonomiske konsekvenser som belyses i punkt 4.7.

Under punkt 4.1 om samlingspolitikk og samlingsforvaltning presiseres behov og strategier for prioriteringer, planmessighet og samordning i fotobevaringsarbeidet. Innkjøpsmidler for kulturhistorisk fotografi blir også anbefalt for å sikre bevaring av viktige samlinger og arkiver, og nødvendig aktualitet og representativitet i samlingene.

På området digitalisering, katalogisering og tilgjengeliggjøring viser beregninger et betydelig misforhold mellom ambisjoner og ressurstilgang. I tillegg til en generell ressursøkning anbefales også flere tiltak for å rasjonalisere oppgaveløsningen i forhold til dagens situasjon. Utfordringene anses være av et slikt format at opp-

Amatørfotografi av «fru Bereng og fru Holen» fra Norges Kooperative Kvinneforbunds landsmøte i Molde 1956. Foto: ukjent. Original: positiv s/h.

gaven bør løses av nasjonale og regionale aktører i fellesskap, og regional spesialisering og sentralisering er blant forslagene.

Vi peker også på nødvendigheten av å se digitalisering, katalogisering og tilgjengeliggjøring i sammenheng for å gi publikum reell tilgang til materialet. Effektive katalogiserings- og søkeverktøy er en av utfordringene, og samordning av utviklermiljøer pekes på som ett virkemiddel. Anbefalingene har i hovedsak et kvantitativt fokus, også når det gjelder katalogisering, i første rekke med sikte på overordnet oversikt og tilgang både for fagpersoner og publikum.

Innen bevaring har vi valgt å prioritere behovene innen foto som arkivmateriale, både i og utenfor arkivinstitusjoner, behovene for konserveringstjenester og kompetanse, og behovene for standarder og tjenester innen langtidslagring av digitalt materiale, hvilket anses som et akutt behov i feltet.

I punkt 4.4 belyses den mangelfulle innsatsen innen forskning / kunnskapsutvikling og formidling. Dette knytter seg blant annet til manglende dokumentasjon av ny kunnskap som

genereres av det løpende arbeidet i samlingene og arkivene, og fraværet av informasjons- og formidlingskanaler for denne kunnskapen. Styrking av Preus museum som nasjonalt kompetansesenter på området er en av anbefalingene. Sammenhengen mellom forskning / kunnskapsutvikling og publikums tilgang og bruk er sentral.

Av anbefalingene i punkt 4.5 knyttet til kompetanseheving må behovet for formaliserte og regelmessige utdannings- og kurstilbud for fotoarkivarer og annet fagpersonale anses som det viktigste, men også nye publikasjoner er anbefalte virkemidler.

Strategiene og anbefalingenes organisatoriske konsekvenser behandles i punkt 4.6. Den primære anbefalingen her er opprettelsen av et mindre antall regionale kompetansesentra, bl.a. med tjenester innen digitalisering og konservering, men et slikt mål betraktes som materialuavhengig og langsiktig, og må ses i sammenheng blant annet med utfallet av den kommende regionsreformen.

Mange av utfordringene og anbefalingene i dokumentet er ikke material- eller sektorspesifikke, men generelle for hele abm-sektoren. Dette gjelder ikke minst utfordringene innen digitalisering / katalogisering, digital bevaring, og i noen grad behovet for kompetansetilførsel og utdanningstilbud. Fellestjenester knyttet til diverse fellesmagasin og arkiv- og museumssentra som er under oppbygging / planlegging må også kunne komme fotobevaringsfeltet til gode. Det anbefales derfor i stor grad å søke behovene integrert i generelle initiativ og tiltak, i motsetning til å arbeide for isolerte materialspesifikke løsninger. Dette må ikke forstås som en nedtoning av behovet for profesjonalisering og spesialisering, men som en strategi for å frigjøre og konsentrere ressursene der materialspesifikke løsninger er en nødvendighet.

1.5.1 Prioriterte tiltaksforslag

Prioriterte forslag til tiltak gjengis her punktvis, fordelt på nasjonalt, regionalt og lokalt nivå. Tiltak som har gyldighet for flere nivåer gjentas under hvert aktuelt nivå. Begrunnelse og beskrivelse av tiltakene i en bredere kontekst er å finne i kapittel 4.

Nasjonalt nivå

- Definere og publisere utvalgsprinsipper og utvalgskriterier for fotografi
- Utforme nasjonale plandokumenter for fotobevaring
- Videreutvikle Fotoregistrene
- Sikre midler til innkjøp av kulturhistorisk fotografi
- Samordnet digitaliseringssatsing jf. *Kulturarven til alle*
- Etablere felles utviklingsmiljø for Asta og Primus
- Etablere felles utvikler- og brukerforum
- Utrede felleskatalog / -søk i norske fotoarkiver og samlinger
- Etablere nasjonale standarder og tjenestetilbud innen digital langtidslagring
- Lansere Fjellanger Widerøeprosjekt
- Økte ressurser til forskning og kunnskapsutvikling ved Preus museum og andre nøkkelinstitusjoner
- Nedsette arbeidsgruppe for formaliserte kurs- og utdanningstilbud
- Produksjon og publisering av veiledning i praktisk fotobevaringsarbeid (ny «Fotobevaringsbok»), bl.a. med fokus på relevante standarder og anbefalinger

- Nedsette arbeidsgruppe som skal utarbeide en publikasjonsplan for feltet

Regionalt og lokalt nivå:

- Utforme regionale plandokumenter for fotobevaring
- Samordnet digitaliseringssatsing jf. *Kulturarven til alle* (bl.a. regionale kompetansesentra for digitalisering)
- Kompetanseheving knyttet til foto som arkivmateriale (for arkiv, bibliotek og museer)
- Etablere regionale kompetansesentra for (foto-)konservering
- Gjennomføre Fjellanger Widerøe-prosjekt
- Etablere ordning for regionale ansvarsinstitusjoner med definering av oppgaver og ansvar knyttet til rollen
- Aktivere fotoarkivarene som kunnskapsressurs, bl.a. gjennom tiltak knyttet til kunnskapsutvikling i institusjonene
- Justeringer av dagens regionale ansvarsinstitusjoner i tråd med bl.a. museumskonsolideringen og funnene i kartleggingen av regionale ansvarsinstitusjoner for fotobevaring
- Oppfølging av prosjektet «Fylkesfotonettverk Rogaland» og andre tiltak i samme retning, for å sikre overføringsverdier til feltet knyttet til organisering / koordinering av det lokale nivået

1.5.2 Suksesskriterier

Tilfredsstillende måloppnåelse etter 5-årsperioden vil innebære:

- Planmessig og samordnet fotobevaringsarbeid på alle nivåer
- Nasjonal, regional og lokal praktisering av etablerte kriterier og prosedyrer for utvalg
- Samordnet nasjonal og regional digitaliseringssatsing
- Samordnede og / eller samorganiserte utviklermiljøer for katalogiserings- og søkeverktøy
- Effektive og webbaserte katalogiseringsverktøy
- Fellessøk eller felleskatalog for kulturhistorisk fotografi utredet og eventuelt etablert
- Innkjøpsmidler til kulturhistorisk fotografi
- Etablerte standarder og tjenestetilbud innen digital bevaring
- Bedrede forutsetninger for at fotoarkivarer og annet relevant personale kan bidra til økt forskning og kunnskapsutvikling i feltet
- Større produksjon innen faglig og kreativ formidling av kulturhistorisk fotografi
- Større fotobevaringskompetanse i hele abm-sektoren, blant annet i form av flere fotoarkivarer og (foto-)konservatorer
- Etablerte formaliserte og regelmessige utdannings- og kurstilbud på ulike kompetansefelt og nivåer
- Etablert informasjons- og publiseringskanal for fagfeltet
- Regionale kompetansesentra, blant annet for digitalisering og konservering, under utvikling
- Fotobevaring inkludert som naturlig kompetanseområde ved alle etablerte regionale kompetansesentra som arkiv- og museumssentra, fellesmagasin, digitaliseringsfabrikker og lignende

Lillehammer S-lag ca. 1980. Foto: Stavdahl. Original: 6x6 lysbilde.

2

BAKGRUNN

2.1 Fotobevaring 1993-2006

Verneplanen *Fotografi – fortid og fremtid* forelå i 1993, og var utarbeidet av Norsk Kulturråds arbeidsgruppe for fotobevaring. Verneplanens målsetting var å:

- definere et overordnet nasjonalt ansvar for fotobevaring og å trekke opp linjer for koordinering mellom nasjonal, regional og lokal innsats på dette feltet
- legge frem forslag om sikringstiltak for særlig viktige samlinger
- initiere innsamling av materiale fra områder og perioder som er dårlig dekket i offentlige samlinger
- foreslå tiltak som kunne bedre de fysiske oppbevaringsforholdene for fotografisk materiale
- bedre tilgjengeligheten til og formidlingen av fotografisk materiale
- skape debatt om og øke interessen for fotobevaring

Siden 1993 er mange av tiltakene som ble anbefalt utført eller påbegynt. Flere av anbefalingene til organiseringen av fotobevaringsarbeidet i Norge er tatt til følge, og nye nasjonale aktører er opprettet (Preus museum og ABM-utvikling). Det er i hovedsak en avklart ansvarsfordeling mellom Preus museum, Nasjonalbiblioteket, Riksarkivaren, Norsk kulturråd og ABM-utvikling.

Magasinforholdene på landsbasis er til dels betydelig bedret, og dersom dagens eksisterende planer iverksettes, vil alle fylker i nær fremtid kunne tilby klimaregulert oppbevaring for fotografi, i tillegg til magasinfasilitetene ved Nasjonalbiblioteket og Riksarkivet.

Flere av verneplanens prioriterte fotografarkiver «av nasjonal verdi» er digitalisert og allment tilgjengelige på Internett (bl.a. Knud Knudsen og Anders Beer Wilse). Andre av de prioriterte samlingene / arkivene er ennå ikke digitalisert eller tilgjengeliggjort. Det gjelder Mittet- og Skøien-arkivene ved Riksantikvaren, og Robert Collet-samlingen og Ole Tobias Olsen-arkivet ved Nasjonalbiblioteket. Diverse konserverings- og bevaringstiltak er derimot gjennomført for disse samlingene / arkivene, og ulike prosesser / prosjekter (bl.a. digitalisering / katalogisering) pågår i skrivende stund.

Det er utviklet flere gode

elektroniske verktøy for fotoregistrering (bl.a. Primus og Asta), og kunnskap både om praktisk digitalisering, katalogisering og prosjektgjennomføring er etter hvert utbredt.

Flere foreslåtte tiltak i verneplanen av 1993 er derimot fremdeles aktuelle. Ett av disse er behovet for en mer aktiv innsamlingspolitikk, basert på oversikter over typer fotografi som er dårlig dekket i offentlige samlinger / arkiv. Både en slik oversikt og en samordnet aktiv innsamling av prioritert materiale / materialtyper, er fortsatt mangelvare.

Verneplanen anbefalte også en innkjøpsordning for fotografi, til dels som en forutsetning for en aktiv innsamlingspolitikk. Noen slik innkjøpsordning for fotografi finnes fremdeles ikke.

Behovet for planer / veiledning vedrørende utvalgsprosesser er også fremdeles høyst aktuelt. Mengde er en påtagelig utfordring i fotobevaringsarbeidet, og bevissthet i forhold til utvalg blir stadig viktigere.

Det ble i verneplanen lagt et ambisiøst mål for oppbyggingen av fotokonservatorkompetanse i Norge. Bl.a. ble det foreslått et tilbud om spesialisering som fotokonservator ved Universitetet i Oslo, og opprettelse av konserveringsatelierer med kompetanse innen fotokonservering i alle fylker. En vesentlig styrking av fotokonserveringsressursene er fremdeles nødvendig.

Forslag til tiltak for å heve fotobevaringskompetansen i feltet var bl.a. å ta fotobehandling inn som del av arkivutdanningen ved UiO, og å øke fokus på oppbevaring og forebyggende konservering ved fotoutdannelsen ved Kunsthøgskolen i Bergen. Disse tiltakene er fremdeles aktuelle, også for andre relevante abm-utdanninger[1].

Fotohistorie er ikke utviklet som selvstendig disiplin på universitetsnivå slik verneplanen foreslo. Likevel har vi sett en økende grad av integrering av fotohistorie og akademisk fototeori i relevante fag ved enkelte universiteter og høyskoler. Antallet mastergrader i fotografi har økt betraktelig, og antallet fotorelaterte hovedfags- / masteroppgaver fra universitetene har også hatt en viss økning. Videre har en rekke kurs og seminarer blitt arrangert av ulike aktører i feltet. Selv med manglende statistisk grunnlag må man kunne fastslå at kompetansesituasjonen er bedret siden 1993, men er likevel langt fra tilfredsstillende på flere områder.

Fotobevaringsfeltet er også preget av flere viktige strukturmessige utviklingstrekk i abm-sektoren i perioden. Av relevante endringer kan nevnes opprettelsen av ABM-utvikling som et overordnet og sektorovergripende utviklingsorgan. Museumsreformen har resultert i omfattende samorganisering av museumsinstitusjoner, med medfølgende samordning av kompetansemiljøer, og til dels etablering av regionale fellestjenester (magasinløsninger med mer). Reformen har gitt sektoren vesentlige friske midler over statsbudsjettet[2]. I arkivsektoren har det foregått en sterk utvikling av kompetanse og ressurser på regionalt nivå, gjennom opprettelsen av flere interkommunale arkiver (IKAer). Videre strukturendringer og tverrsektorielle fellestjenester vil være en naturlig utvikling i kjølvannet av disse prosessene.

1 Blant annet Høgskolen i Oslo og Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet (NTNU) i Trondheim har utdanningstilbud innen abm-relaterte fag.

2 Jf. statusrapport pr. 1.8.2006 (ABM-utvikling. 2006 (c)).

Et Wilse-fotografi fra Røros er også å finne i NKL/Coop-arkivet. Fotografiet kan ha blitt kjøpt i forbindelse med etableringen av Røros Samvirkelag i 1907.
Foto: Anders Beer Wilse, 6. august 1903. Original: positiv s/h.

2.2 Nåværende organisering

Fotobevaringslandskapet er i dag organisert på tre nivåer:

- Nasjonale aktører, dvs. institusjoner som har ansvar, fullmakter og funksjoner på nasjonalt nivå: ABM-utvikling, Nasjonalbiblioteket, Norsk kulturråd, Preus museum og Riksarkivaren.
- Regionale ansvarsinstitusjoner som har et ansvar for å koordinere og utvikle fotobevaringsarbeidet regionalt.
- Arkiv, bibliotek og museum av mer lokal karakter, som har fotobevaring som en av sine definerte arbeidsoppgaver, samt historielag, kommunale kulturkontor og liknende.

2.2.1 Nasjonale aktører – roller og arbeidsdeling

De nasjonale aktørene har etablert konsensus om hvilke roller institusjonene skal ha i fotobevaringsarbeidet. Med utgangspunkt i disse rollene er det fastsatt rammer for arbeidsdeling mellom institusjonene.

2.2.1.1 ABM-utvikling

ABM-utvikling har i følge sine vedtekter som hovedoppgave å drive aktivt strategisk utviklingsarbeid for å samordne, effektivisere og styrke arkiv-, bibliotek- og museumsfeltet. Institusjonens rolle på fotoområdet er dermed å ha det overordnede ansvaret for å koordinere, styrke og utvikle arbeidet med fotobevaring.

Rollen blir utøvd gjennom at institusjonen tar ansvar for følgende oppgaver:

- Utvikle overordnede strategier for det organiserte fotobevaringsarbeidet
- Samordne og styrke det nasjonale og regionale nivået
- Stimulere faglig utvikling og kompetansebygging gjennom egeninitierte tiltak og prosjektmidler til eksterne utviklingsprosjekt
- Utvikle og implementere nasjonale og internasjonale standarder for fotobevaring
- Samordne fotobevaringsarbeidet med de andre fagfeltene i abm-sektoren

2.2.1.2 Nasjonalbiblioteket

Nasjonalbiblioteket arbeider for at allment tilgjengelig fotografi skal bli bevart for ettertiden (jf. Lov om pliktavlevering). Videre blir historisk fotografisk materiale bevart og gjort tilgjengelig ved institusjonen. Nasjonalbiblioteket skal være en ressurs for andre forvaltere av fotografi i deres tekniske bearbeiding av fotografisk materiale. Institusjonen sikkerhetskopierer verneverdig fotografi, produserer digitale kopier og yter konserverings- og rådgivningstjenester. Det arbeides aktivt for en enhetlig standard for registrering / katalogisering av fotografi. Fotografisk materiale kan etter avtale deponeres i Nasjonalbibliotekets sikringsmagasiner. Tilgjengeliggjøring / formidling av fotografi foregår både faktisk og virtuelt, bl.a. i bildedatabasen Galleri NOR.

Hovedoppgaver for Nasjonalbiblioteket innen fotobevaring:

- Sørge for pliktavlevering av fotografi
- Bevare og tilgjengeliggjøre norsk fotografi
- Tilby analog og digital deponering i sikringsmagasin
- Foreta sikkerhetskopiering av verneverdig materiale
- Ha rådgivningstjeneste for konservering, digitalisering, katalogisering og prosjektering av større fotobevaringsoppgaver
- Ha delansvar for fotoregistrene i samarbeid med Preus museum
- Være kompetansesenter for opphavsrett og digital bevaring

2.2.1.3 Preus museum

Preus museum ble opprettet i 1995 (Norsk museum for fotografi – Preus fotomuseum) og er det nasjonale museum for fotografi. Museet har et overordnet ansvar for å dokumentere og formidle de kunstneriske, kulturhistoriske og tekniske sidene ved fotografiet som kulturytring, samfunnsfenomen og kunstnerisk uttrykk. Museet skal også yte faglig hjelp til andre institusjoner. I det nasjonale samarbeidet har museet viktige roller i forbindelse med fotohistorie, foto som kunstnerisk uttrykk og kulturhistorisk dokumentasjon.

Preus museum har ansvar for følgende oppgaver:

- Innsamling av fotografi (kunsthistorisk og kulturhistorisk)
- Innsamling av fototeknisk utstyr
- Kompetansesenter for fotokonservering (kurs, rådgivning m.m.)
- Fotohistorisk forskning
- Spisskompetanse på og formidling av fotohistorie
- Spisskompetanse på fotofaglig litteratur
- Delansvar for fotoregistrene i samarbeid med Nasjonalbiblioteket
- Godkjenning av utførsel av fotografi, ifølge Forskrift om forbud mot utførsel av kulturminner

2.2.1.4 Riksarkivaren

Riksarkivaren er ifølge arkivloven leder for Arkivverket og arkivmyndighet for offentlig forvaltning. Arkivverket er lovbestemt depot for arkiv som er skapt i statlig forvaltning. Tilsynsmyndigheten etter arkivloven omfatter arkivene i både stat og kommune. Arkivverket tar imot privatarkiv, særlig slike som har regional og nasjonal betydning, er tillagt ansvaret for Samkatalogen for privatarkiv[3] og kan gi retningslinjer for andre institusjoners offentlig finansierte arbeid med privatarkiv.

Riksarkivaren vil på bakgrunn av dette særlig ha følgende oppgaver i fotobevaringsarbeidet:

- Gjennom bevaring og tilsyn bidra til å sikre fotografisk materiale som blir skapt av offentlige organ

3 http://www.riksarkivet.no/arkivverket/kilder/oversikt/internett/samkatalogen.html

Domus på Lillestrøm (Romerike S-lag) ca. 1980. Foto: ukjent. Original: positiv s/h.

Antakelig Samvirkelag-stand på varemesse ca. 1970. Foto: Stamsvig fotografisk atelier. Original: positiv farge.

Produksjon av Topp sauspulver, ukjent datering og sted. Antakelig trykket i NKL-tidsskriftet Vårt Blad. Foto: ukjent. Original: positiv s/h.

- Bevare og formidle fotografisk materiale som inngår i arkiv avlevert av statlige organ
- Bevare og formidle fotografisk materiale som inngår i mottatte privatarkiv
- Gjennom Samkatalogen for privatarkiv, bidra til oversikt over fotografisk materiale i norske oppbevaringsinstitusjoner
- Bidra til at faglige standarder og retningslinjer for privatarkivarbeidet også blir lagt til grunn for foto som inngår i privatarkiv

2.2.1.5 Norsk kulturråd

Norsk kulturråd gir gjennom Norsk kulturfond økonomisk støtte bl.a. til kulturverntiltak som faller utenfor ordinære støtteordninger lokalt og nasjonalt. Kulturrådets rolle i fotobevaringsarbeidet er å være bidragsyter til tiltak på nasjonalt, regionalt og lokalt nivå.

2.2.2 Nasjonale fellestiltak

2.2.2.1 Fotograf- og samlingsregistrene

Nasjonalbiblioteket og Preus museum overtok i 2004 ansvaret for drift og utvikling av Fotograf- og samlingsregistrene fra ABM-utvikling. Registrene er eneste samlede kilde til informasjon om norske fotografer og fotografisk materiale, og basen er tilgjengelig for alle på Internett[4]. Registrene er et viktig redskap for enhver forsker som er interessert i norsk fotohistorie, og enhver arkivar, bibliotekar eller registrator som søker kunnskap om en fotograf og dennes materiale. Fotografregisteret oppdateres og korrigeres jevnlig ved Preus museum. For å gjøre Samlingsregisteret mer brukervennlig, arbeider Nasjonalbiblioteket med å oppdatere opplysningene om fotografisk materiale i Norge. Nasjonalbiblioteket har også ansvar for drift av databasen.

4 http://www.nb.no/pm/

2.2.2.2 Det nasjonale kontaktmøtet

Det nasjonale kontaktmøtet er et felles forum for de nasjonale aktørene i fotobevaringsarbeidet. Kontaktmøtet diskuterer felles utfordringer og strategier, og initierer større satsinger. Kontaktmøtet fungerer etter konsensusprinsippet og arrangeres i hovedsak halvårlig.

2.2.3 Regional organisering

Det regionale nivået består pr. i dag av 25 fylkes- / regionsansvarlige institusjoner for fotobevaring. Disse skal være rådgivere for kommunale og fylkeskommunale myndigheter og for de lokale institusjonene som utfører praktisk innsamlings- og registreringsarbeid. De fylkesansvarlige institusjonene skal også fungere som kontaktledd mellom ABM-utvikling og det kommunale eller lokale fotobevaringsmiljøet. Av de 25 ansvarsinstitusjonene er 4 arkiv, 19 museum, ett bibliotek, og en abm-institusjon (Aust-Agder kulturhistoriske senter). I Oppland og Hedmark er det fire ansvarsinstitusjoner i hvert av fylkene. I de andre fylkene er det en ansvarsinstitusjon pr. fylke. De regionale ansvarsinstitusjonene utgjør stammen i fotobevaringsnettverket. Nettverket møtes halvårlig, og fungerer som et diskusjonsforum.

Det ble i 2004 / 2005 gjennomført en kartlegging av virksomheten i det regionale nivået, *Kartlegging av regionale ansvarsinstitusjoner for fotobevaring* (ABM-utvikling 2005(b)).

2.2.4 Lokal organisering

Det lokale nivået består av lokale abm-institusjoner som kommunearkiv, folkebibliotek og museer. Historielagene er også en del av det lokale nivået, og bidrar mange steder aktivt bl.a. med innsamlings- og dokumentasjonsarbeid, ofte i samarbeid med profesjonelle bevaringsinstitusjoner. De eier også i noen grad fotografiske samlinger. Det lokale arbeidet koordineres i varierende grad av de regionale ansvarsinstitusjonene. Nivået er svært uensartet fra kommune til kommune, og både samlingsbestand og aktivitet varierer kraftig. Det er viktig å påpeke at flere av landets nøkkelinstitusjoner innen fotobevaring (Norsk Folkemuseum, Universitetsbiblioteket i Bergen m.fl.) etter dagens organisering hører inn under det lokale nivået. Noen slike nøkkelinstitusjoner uten formell ansvarsrolle er også med i fotobevaringsnettverket. Det lokale nivået spenner dermed fra rene amatører til tunge aktører med samlinger og virksomhet av vesentlig regional og nasjonal betydning. Plassering i modellen gir derfor ikke et dekkende bilde av institusjoners faglige posisjon og anseelse, og dokumentets virkelighetsbeskrivelse og strategier er i høyeste grad gyldige også for mange aktører på lokalt nivå.

2.2.5 Organisasjoner og foreninger

Det finnes en rekke organisasjoner, foreninger og lignende som i ulike sammenhenger kan ha roller i fotobevaringsarbeidet. Disse er i hovedsak ulike interesse- og fagorganisasjoner i abm-sektoren (Norges Museumsforbund, Landslaget for lokal- og privatarkiv, Norsk bibliotekforening m.fl.) og flere fotograforganisasjoner (bl.a. Norges fotografforbund, Forbundet Frie Fotografer og Institusjonsfotografenes forening). Av spesifikt fagrelaterte organisasjoner / foreninger finnes kun Norsk fotohistorisk forening. Med unntak av sistnevnte har organisasjonene ikke særlig fokus på fotobevaring, og forbedringspotensialet er stort, spesielt innen bidrag til kompetansehevingstiltak og informasjon.

Amatørfoto fra NKLs forbrukertjeneste. Ukjent sted, ca. 1965. Foto: ukjent. Original: positiv farge.

3

UTFORDRINGER

I dette kapitlet behandler vi noen sentrale utfordringer for fotobevaringsfeltet de nærmeste fem årene. Arbeidsgruppen har konsentrert seg om å beskrive *prioriterte* utfordringer som krever vesentlig tilførsel av ressurser og / eller endring av kurs. Mindre omstillingskrevende oppgaver er derfor utelatt i dokumentet.

Organiseringen av fotobevaringslandskapet vil være en løpende utfordring. Dagens modell med et nasjonalt, regionalt og lokalt nivå har sine styrker og svakheter. Justeringer kan med fordel foretas i femårsperioden, men vesentlige endringer er valgt utsatt, bl.a. i påvente av nye forvaltningsregioner i 2010. Utfordringsbildet baserer seg derfor på dagens tredelte organisering.

Kort oppsummert står vi overfor store mengdemessige utfordringer knyttet til innsamling, digitalisering, katalogisering og tilgjengeliggjøring av fotografi, som vi med dagens ressurser, kompetansetilgang, organisering og manglende planmessighet ikke er rustet til å møte.

Situasjonen er i stor grad preget av overgangen fra analoge til digitale fremstillings- og formidlingsmetoder. Dette paradigmeskiftet har store konsekvenser for abm-sektoren som innholdsforvalter, og gir nye føringer for det praktiske fotobevaringsarbeidet i en slik grad at vi må tenke nytt på flere områder for å praktisere en god forvaltning av det fotografiske kulturarvsmaterialet.

3.1 Så mye har vi …

Mengde er en generell utfordring, og et underliggende premiss for hele strategiplanen. Mengdeutfordringen relaterer seg både til analogt materiale som eies eller forvaltes av abm-institusjoner (restanser i forhold til digitalisering og katalogisering med mer), og materiale eid av offentlige og private (bilde-)arkivskapere. Mengdeproblematikken må også sees i lys av dagens begrensede ressurstilgang på området.

Verneplanen *Fotografi – fortid og fremtid* (Norsk kulturråd 1993) anslo mengden kulturhistorisk fotografi i Norge til ca. 40 millioner. Anslaget var basert på Sekretariatet for fotoregistrering sitt sentralregister over norske fotosamlinger.

Sammenliknbare tall fra museumsstatistikken for 2004 (ABM-utvikling 2005(a)) viser en økning i antallet fotografi i de aktuelle museumsinstitusjonene på hele 52%. Stiftelsen Domkirkeodden / Hedmarksmuseet skiller seg ut med en voldsom økning fra 359.000 i 1993 til 2.423.000 i 2004. Om man derfor trekker fra tallene for Hedmarksmuseet, gir sammenlikningen likevel en økning på ca. 35%. Hvis resten av feltet har hatt en tilsvarende økning, får vi en omtrentlig anslått totalbestand på 54 millioner fotografier. På toppen av dette kommer Aftenpostens fotoarkiv på 6 millioner fotografier som ikke var med i beregningene fra 1993. I tillegg er en rekke vesentlige arkiver, i første rekke avis- og bedriftsarkiv, ikke talt med grunnet manglende tallmateriale.[1] De store mengdene amatørfotografier, som mye av det lokale innsamlingsarbeidet retter seg mot, er heller ikke med i tallmaterialet. 60 millioner potensielt bevaringsverdige analoge fotografier er følgelig et svært forsiktig anslag. Verne-

1 Erfaringer fra Domkirkeodden/Hedmarksmuseet viser at lokale avisarkiv enkeltvis kan inneholde et par millioner fotografier, deriblant materiale av vesentlig kildeverdi.

Bildetekst på baksiden av original: «Formann Torleif Bjørgum og forretningsfører Carl Jacobsen foran grunnpilaren i Trondos – Obs! stormarked på Lade. – Trondos har vært og er en suksess, men vi har ikke tenkt å hvile på laurbærene, sier de to. Store oppgaver venter også i framtida.»
Foto: ukjent, 1986. Original: positiv s/h.

planen anslo videre at det i 1993 ble produsert over 140 millioner fotografier *pr. år* i Norge (*Fotografi – fortid og fremtid*, pkt. 4, s. 21), hvilket også bidrar til antakelsen at 60 millioner er et nøkternt anslag.

Av disse er ca. 20 millioner pr. i dag i abm-institusjoners eie eller forvaltning, i følge Arkivkartleggingen (ABM-utvikling 2006(b)) som har kartlagt samlingsbestanden lokalt og regionalt. Om man legger til tall for de nasjonale institusjonene blir totalmengden ca. 22 millioner, og fordelingen mellom sektorene slik: 14,5 millioner i museum, 5,3 millioner i arkivinstitusjoner, og 1,6 millioner i bibliotek. I tillegg er ca. 600.000 fotografier temmelig likt fordelt i historielag, kommuner og andre. Her antas det at mørketallene kan være store.

Med andre ord er minst 2 / 3 av potensielt bevaringsverdig fotografi på private hender, hvilket indikerer en stor utfordring knyttet til innsamling og bevaring. Den største ressursmessige utfordringen er likevel at over 95% av fotografisk materiale i offentlig eie ikke er digitalisert, elektronisk katalogisert eller tilgjengelig over internett.

3.2 Nettbasert tilgang til alle

Allmenn tilgang til kulturarvsmateriale over Internett er ett prioritert felt i abm-sektoren de nærmeste årene. Det er gitt klare politiske signaler gjennom et antall sentrale styringsdokumenter[2], publikum har store forventninger til nettbasert tilgang, og abm-sektoren har ambisjoner om å møte disse forventningene. Det er derimot et påtakelig misforhold mellom politiske signaler, publikums forventninger og sektorens egne ambisjoner, og de tilgjengelige faglige og økonomiske ressursene.

Det er en godt dokumentert erfaring at katalogisering av fotografi til bruk i publikumsbaser, ofte er langt mer kompetanse- og tidkrevende enn digitaliseringen. God og effektiv katalogisering for brukerbehov er derfor en vesentlig del av utfordringen på veien mot allmenn søkbarhet og tilgang over Internett.

Skal man nå målet, her omtrentlig definert som «elektronisk tilgjengelighet til vesentlige deler av den fotografiske kulturarven»[3], innenfor en rimelig tidsramme, vil nyrekruttering til feltet / sektoren være en nødvendighet, selv med en vesentlig satsing på spesialiserte regionale og nasjonale fellestjenester. Den nødvendige effektiviseringen og profesjonaliseringen vil kreve en betydelig omstrukturering og ressurstilførsel.

I Sverige administrerer Statens Kulturråd sysselsettingsprosjektet *Access* med en ramme på 500 millioner kroner over to år, og med målsetning om å sysselsette 650 personer i løpet av 2006 innen bevaring og tilgjengeliggjøring av samlinger, gjenstander og arkivalia. Prosjektets delrapport *Access – sysselsettningsåtgärder innom kulturområdet* (Statens kulturråd 2006) viser at over 80 % av midlene fordeles til abm-sektoren, og at digitalisering og tilgjengeliggjøring av samlinger er målet for

2 Blant annet St.meld. nr. 22 (1999-2000), *Kjelder til kunnskap og oppleving* («ABM-meldingen»), St.meld. nr. 48 (2002-2003), *Kulturpolitikk mot 2014 og eNorge 2009 – det digitale spranget* (Moderniseringsdepartementet 2005).

3 Hvor stor andel av totalmengden «vesentlige deler av den fotografiske kulturarven» tilsier, er en interessant diskusjon. Kalkylemodellen benyttet i kapitlet reflekterer ressursbehov for digitalisering og katalogisering av 30% av totalmengden, hvilket antakelig må anses som en vesentlig andel. I Arkivverket antar man at en vesentlig del av etterspørselen vil være dekket om 5-10% av materialet er digitalisert, men påpeker at prosentandelen for fotografisk materiale kan være vesentlig høyere.

Julemotiv fra 1954 funnet blant materiale fra Norges Kooperative Kvinneforbund.
Foto: ukjent. Original: positiv s/h.

Ressursbehov med dagens produksjonskapasitet	
Ca. antall bevaringsverdige fotografier i offentlig eie	22 millioner
Produksjon pr. årsverk, digitalisering og (serie-)katalogisering	17 500 stk.
Stykkpris digitalisering og (serie-)katalogisering	kr 33,-
Totalbehov digitalisering og (serie-)katalogisering i antall årsverk	1 260 årsverk
Totalkostnad med dagens produksjonsmetoder og infrastruktur	725 millioner

Tabell 1. Ressursbehov med dagens produksjonskapasitet og metode, basert på Nasjonalbibliotekets beregningsmodell for behandling av Scanpix-arkivet.

en vesentlig andel av prosjektene. Tallene gir en pekepinn på oppgavens størrelsesorden og de udekte behovene i abm-sektoren, uavhengig av materialtype, selv om forholdene i Norge og Sverige ikke er direkte sammenlignbare.

Nasjonalbibliotekets kostnadsberegninger vedrørende fotoarkivet til bildebyrået Scanpix, som teller ca. fem millioner fotografier, beregner ressursbehovene knyttet til digitalisering og seriekatalogisering[4] til 165 millioner kr (inkl. utstyrsmessige investeringer) og 286 årsverk[5]. Dette gir en produksjon pr. årsverk på 17.500 digitaliserte og seriekatalogiserte fotografier, og en stykkpris på kr 33 pr. fotografi[6]. Tallene er sammenliknbare med produksjonstall / estimat for digitalisering og katalogisering av fotografi fra Fylkesfotoarkivet i Møre og Romsdal, Fylkesarkivet i Sogn og Fjordane og Aust-Agder kulturhistoriske senter.

Bruker man tallene som grunnlag for en beregning av totalbehovene for digitalisering og katalogisering av de ca 22 millionene fotografier i offentlig eie med dagens ressurser og infrastruktur, vil arbeidet kreve ca. 1.260 årsverk og ha en prislapp på 725 millioner – selv etter å ha foretatt utvalg etter Nasjonalbibliotekets Scanpix-modell[7]. Med ressurstilførsel tilsvarende 100 årsverk og 60 millioner kroner pr. år vil jobben altså ta drøye 12 år med dagens produksjonstakt. Til sammenligning disponerer de nasjonale og regionale ansvarsinstitusjonene for fotobevaring til sammen i underkant av 50 årsverk til diverse fotobevaringsarbeid. I tillegg må vi forvente at en andel av de drøye 40 millionene analoge fotografier i privat eie, blir offentlige insti-

4 Det er skissert en prosess der alt digitaliseres, men hvor det gjøres utvalg av serier på 20 (i snitt) for katalogisering. Det er altså ikke beregnet katalogisering av enkeltbilder.

5 Hvorav 250 årsverk til digitalisering (= 20.000 digitaliserte bilder pr. årsverk).

6 Stykkprisen forutsetter at materialet er tilrettelagt for digitalisering og katalogisering. Den inkluderer blant annet ingen form for ordning, emballering eller enkel registrering, som anses som bevaringskostnader. Stykkprisen er sammenliknbar med Eydehavnprosjektets stykkpris på kr 35 for digitalisering og Primus-katalogisering. Her var bildene identifisert/analogt registrert på forhånd.

7 Scanpix-modellen har benyttet seriekatalogisering som hensiktsmessig og kostnadseffektiv utvalgsmetode. Andre grep vil være mer tjenlige i andre sammenhenger, men metodiske grep som begrenser ressursbehovet i tilsvarende grad (ca 70%) bør etterstrebes på større samlinger og arkiv.

tusjoners ansvar i overskuelig fremtid, hvilket vil øke ressursbehovene ytterligere.

Denne type beregninger må nødvendigvis bli upresise. De er for eksempel basert på et svært omtrentlig, og antakelig nøkternt anslag av total mengde. Tallmaterialet tar heller ikke høyde for effektiviseringsgevinsten som en eventuell tilpasset stordrift vil representere. De refererer derfor ikke til reelle kostnader, men til anslåtte kostnader ved bruk av dagens produksjonskapasitet og infrastruktur. Videre er noe av det fotografiske materialet i abm-institusjonene allerede digitalisert og elektronisk katalogisert[8]. Dette er ikke regnet inn for å veie opp bl.a. mot nøkterne anslag av mengde og høy utvalgsprosent i beregningsmodellen. Det er med andre ord mange forbehold. Beregningene belyser likevel følgende:

- at feltet står overfor store mengdemessige og ressurskrevende utfordringer
- at det er et misforhold mellom utfordringene og dagens ressurstilgang
- at prioriteringer og utvalg er en nødvendighet både i forhold til innsamling, katalogisering og digitalisering
- at arbeidet med digitalisering og katalogisering må effektiviseres

Som eksempel på produksjonstall ved stordrift kan nevnes det svenske Riksarkivets skanningsentral Media Konverterings Centrum (MKC), som digitaliserer 15 millioner enheter pr. år, eller ca. 170.000 enheter pr. årsverk (87 personer på to skift). Tallene gjelder tekstdokumenter, boksider og kart, og vil ligge vesentlig lavere for mange typer fotografisk materiale. Tallene inkluderer heller ikke noen form for tilrettelegging, registrering eller etterarbeid. MKC har ikke erfaring med digitalisering av fotografi. Et anslag basert på sammenliknbare materialtyper antyder en mulig 3-4 dobling av våre produksjonsestimater, men her er det mange usikkerhetsmomenter, hvorav registrering / katalogisering er ett (MKC beregner tilrettelegging, registrering og etterarbeid til opp mot 60 % av arbeidet). Likevel viser erfaringene fra MKC at dagens produksjonskapasitet kan økes betraktelig gjennom profesjonalisering og effektivisering.

3.3 Hvem skaper morgendagens samlinger?

Fotografisk materiale av betydelig kultur- og / eller fotohistorisk verdi oppbevares under dårlige forhold hos private og offentlige eiere utenfor abm-sektoren (dette dreier seg i hovedsak om foto i private bedriftsarkiv og offentlige forvaltningsarkiv, og i mindre grad om konstruerte fotosamlinger). Materialet omfatter blant annet ustabile materialtyper som allerede bærer preg av uegnede oppbevaringsforhold (for eksempel nitrat- og fargemateriale). Noe av dette materialet er kjent, mens annet materiale kan vi bare ane omfanget og kvaliteten av.

Omstillinger og nedleggelser i næringslivet fører ofte til at fotomateriale går tapt, sammen med resten av bedriftsarkivene. I andre tilfeller blir den fotografiske delen av arkivet bevart, mens det øvrige arkivmaterialet

8 11% av fotografisk materiale i museer, eller ca. 1,5 millioner fotografier, var iflg. Museumsstatistikken 2004 (ABM-utvikling 2005(a)) elektronisk katalogisert pr. 1.1.2005. Hva som menes med «elektronisk katalogisert» er ikke definert, og vil høyst sannsynlig variere kraftig. Ca 800.000 fotografier var digitalisert i abm-sektoren pr. høsten 2005 iflg. kartleggingsrapport fra Arbeidsgruppen for digitalisering, Norsk Digitalt Bibliotek (ABM-utvikling 2006(b)).

Prix-interiør fra Bodø ca. 1990. Foto: ukjent. Original: positiv farge.

kasseres. I begge tilfeller vil viktig samfunnsdokumentasjon forsvinne. Utfordringen her er dels å etablere regionale og lokale infrastrukturer som kan sikre bevaring av bedriftsarkiver der fotografiene inngår i sin opprinnelige proveniens, og dels å øke bevisstheten om at fotografier som fjernes fra sin arkivale kontekst mister en vesentlig del av sin dokumentasjonsverdi.

Parallelt skaper overgangen fra analogt til digitalt materiale en økende pågang av private arkiv- og samlingsskapere som ønsker det offentliges bidrag til bevaring, og ofte også digitalisering av sine etter hvert «verdiløse» analoge arkiver. Utfordringen er reell både lokalt, regionalt og nasjonalt. Eksempelvis har Stiftelsen Domkirkeodden, som er regional ansvarsinstitusjon i Hedmark, mottatt to lokalavisarkiv de siste årene på til sammen 3,5-4 millioner negativer, og flere viktige avisarkiv i regionen vurderes bevart.

Dagens innsamlingsarbeid er begrenset i omfang, og foregår i for stor grad uten plan og samordning. Det finnes positive unntak, men forbedringspotensialet er stort. Feltet mangler også en rekke verktøy for å kunne bedrive en aktiv innsamlingspolitikk. Det mangler for eksempel gode oversikter over hvem som har hva, samlingstyper som er underrepresentert eller av andre årsaker bør prioriteres, og det er i liten grad definert nasjonale, regionale og lokale innsamlingsplaner[9]. Mangelen på innkjøpsmidler / tilskuddsordninger og utvalgskriterier for fotografi utgjør også vesentlige utfordringer. Resultatet er at institusjonene i for stor grad er passive mottakere i stedet for aktive samlere.

Samlet sett skaper de nevnte forholdene en situasjon hvor tilfeldigheter og naturens gang i for stor grad preger samlingspolitikk og samlingsforvaltning, og hvor store ressurser i verste fall bindes opp i lang tid fremover, uten nødvendig avveining av konsekvensene for annet viktig materiale. Dette er en utvikling fagmiljøene må ta kontroll over.

Utfordringen på området er å utvikle en aktiv (inn-)samlingspolitikk basert på klare utvalgskriterier, gode plandokumenter og en definert ansvars- og arbeidsdeling mellom aktørene.

3.4 Kunnskap om fotografiets rolle i samfunnet

I forhold til fotografiets betydning og synlighet i samfunnet, er aktiviteten innen forskning / kunnskapsutvikling og formidling av norsk fotografi påfallende liten. Relevant kapasitets- og kompetansemangel representerer en begrensning. Det finnes store mengder materiale med vesentlig forsknings- og / eller formidlingspotensial, men manglende kompetanse eller kapasitet til å utføre arbeidet.

Preus museum, som har nasjonalt ansvar for forskning og kunnskapsutvikling på fotografi i Norge, og følgelig burde være et ledende fagmiljø på området, har knapt forskningsressurser. Også andre nøkkelinstitusjoner med vesentlige samlinger og forskningspotensial har ikke tilknyttet nødvendig kompetanse, eller utnytter i liten grad den kompetansen som finnes i organisasjonen.

Utfordringene er knyttet dels til å få dokumentert og formidlet kunnskap generert av arbeidet i samlingene, dels til økt formidling av selve materialet. I begge tilfeller er fotoarkivarene en dårlig forvaltet ressurs. Fotoarkivarene bør derfor skjermes for i større grad kunne bedrive kunnskapsutvikling som bedrer tilgang til og forståelse av materialet.

Mangelen på kanaler for publisering av fotobevaringsrelaterte artikler representerer også en begrensning både for utviklingen av kunnskap og for formidlingen av den.

9 I følge museumsstatistikken for 2004 (ABM-utvikling 2005(a)) har kun ca. 35 % av museene innsamlingsplaner, og vi vet fra kartleggingen av de regionale ansvarsinstitusjonene for fotobevaring at flere av disse innsamlingsplanene ikke inkluderer fotografi. Tallet for fotografi er m.a.o. enda lavere.

4

STRATEGIER OG TILTAK

Som vi har vist i punkt 3.1, er motsetningen mellom mengde og tilgjengelige ressurser en grunnleggende utfordring. Omfanget av fotografisk materiale som har behov for katalogisering, digitalisering, konservering m.m., og de store ambisjonene innen digital tilgjengeliggjøring av kulturarvsmateriale, harmonerer i liten grad med institusjonenes ressurser og produksjonskapasitet. Selv med en vesentlig styrket ressurstilgang vil spesialisering, effektivisering, kompetanseheving og samordning være påkrevd.

Vi vil understreke at vesentlige utfordringer som digitalisering og digital bevaring ikke er materialspesifikke utfordringer for fotografisk materiale, men aktuelle utfordringer for hele abm-sektoren. Fotokonservering er et annet område som bør sees i sammenheng med den generelle konserveringssituasjonen, og også relevante utdanningstilbud savnes av flere i abm-sektoren. Fotobevaringsfeltet vil derfor være tjent med å søke flere av utfordringene løst gjennom materialuavhengige og sektorovergripende fellestiltak og samarbeid. Strategien må derfor ses i sammenheng med flere andre aktuelle dokumenter på abm-området[1]

Ansvaret for gjennomføring av anbefalte tiltak er plassert i henhold til dagens organisering og rollefordeling.

4.1 Samlingspolitikk og samlingsforvaltning

Utfordringene innen fotobevaring må møtes med planmessig arbeid på alle operative områder og organisatoriske nivåer. Det må foretas vurderinger av hva som er viktigst å bevare for ettertiden, for deretter å agere hensiktsmessig i forhold til innsamling, bevaring, digitalisering, tilgjengeliggjøring med mer.

En strategisk samlingspolitikk er viktig for å kunne praktisere en samlingsforvaltning som står i forhold til sektoren og institusjonenes mål og oppgaver. For at alle nivåer i feltet skal kunne bedrive en aktiv og delvis samordnet samlingspolitikk og samlingsforvaltning, må flere tiltak settes i verk. Også her kan rele-

1 *Kulturarven til alle – digitalisering i abm-sektoren, Bibliotekreform 2014* (Bibliotekutredningen), Arkivkartleggingen m.fl. (se forøvrig litteraturliste).

vante medieuavhengige tiltak være på trappene, i form av en handlingsplan for samlingsforvaltning[2].

4.1.1 Utvalg

Vi må erkjenne at det ikke er mulig å bevare, katalogisere eller digitalisere «alt». For å møte mengdeutfordringen må derfor fotobevaringsaktører på alle nivåer, i langt større grad enn i dag, bedrive kritiske, planmessige og samordnede utvalg av materiale for innsamling, katalogisering, digitalisering og kassasjon / avhending. Slike utvalgsvurderinger må skje etter definerte kriterier og følge bestemte prosedyrer. Utvalgsprinsipper og kriterier for fotografi må defineres for å etablere en slik praksis[3]. Oversikt over feltets samlingsbestand og virksomhet er en annen viktig forutsetning.

Sammenhengen mellom fotobevaringskompetanse og fotohistorisk kompetanse er av betydning i denne sammenhengen. Evnen til å foreta et kritisk utvalg vil i mange tilfeller være avhengig av evnen til å sette materialet inn i en videre teknisk, estetisk og sosial kontekst.

Som nevnt har pågangen av tilbydere av store analoge fotoarkiver (bl.a. avisarkiver) økt betraktelig de siste årene, og tendensen vil antakelig øke ytterligere. Samtidig kan strukturendringer og nedleggelser i næringslivet skape et press for å ta i mot privatarkiver som inneholder store mengder foto. Et mulig resultatet av denne utviklingen er at abm-sektoren på relativt kort sikt kan få en vesentlig tilvekst av fotografisk materiale, med de bevaringsmessige utfordringene det medfører.

Det er i innsamlings- / mottaksfasen at institusjonene har mulighet til å bestemme rammene for samlingsutviklingen, og beslutningene som tas her får avgjørende betydning for oppgavene på bevarings-, katalogiserings- og digitaliseringssiden. Behovet for å utvikle kriterier og prosedyrer for kritiske utvalg i forhold til innsamling og tilvekst, også i forhold til digitalt skapt materiale, er følgelig en nødvendighet. I denne sammenhengen kan arkivsektorens erfaringer med bevarings- og kassasjonsvurderinger være nyttige som et utgangspunkt. ICOMs[4] museumsetiske retningslinjer (ABM-utvikling 2006(d)) er også relevante i sammenhengen. Her anbefales det bl.a. at «alle anskaffelser bør være i samsvar med innsamlingsplanen og valgt ut med tanke på varig oppbevaring og ikke fremtidig avhending».

Digitalisering og katalogisering av samlingene krever også bevisste utvalgsprosesser for å sikre god ressursforvaltning, både av bevaringshensyn og for å møte brukerbehov. Skal man digitalisere alt, eller kun utvalgte deler? Selv om man velger å digitalisere alt, med de ressursbehovene det innebærer, er likevel ikke rekkefølge og metode uvesentlig. Norsk digitalt biblioteks arbeidsgruppe for digitalisering foreslår i *Kulturarven til alle* (ABM-utvikling 2006(a)) generelle og materialuavhengige prinsipper og kriterier for utvalg til digitalisering, som vil ha gyldighet også for fotografi[5].

2 Omtalt i regjeringserklæringen 2005 (Soria Moria-erklæringen) som «en plan for sikring og bevaring av museumssamlingene», og konkretisert i *Museumsreformen – en statusrapport* (ABM-utvikling. 2006(c)).

3 Den svenske veiledningen *Att samla och gallra fotografier. Kriterier för värdering och urval* (Krigsarkivet 2003), vil være et naturlig utgangspunkt for arbeidet.

4 International Council of Museums.

5 *Kulturarven til alle* (ABM-utvikling 2006 (a)), kap. 5 s. 28.

Mål: Økt fokus og kompetanse på utvalg i alle deler av fotobevaringsarbeidet.

Tiltak: Definere og publisere utvalgsprinsipper og utvalgskriterier for fotografi. Prinsippene og kriteriene bør publiseres i form av en veiledning med fokus på brukervennlighet i operativt fotobevaringsarbeid. Veiledningen må angi gode prinsipper og prosedyrer for utvalgsprosesser og dokumentasjon av slike, og må etterstrebe et sektoruavhengig fokus. Veiledningen er en naturlig del av den planlagte generelle fotobevaringsveiledningen (se punkt 4.5.2).
Aktører: ABM-utvikling, kontaktmøtet for fotobevaring.

4.1.2 Plandokumenter

Mangelen på formålstjenlige plandokumenter er en generell utfordring for hele abm-sektoren[6]. *Kartlegging av regionale ansvarsinstitusjoner for fotobevaring* (ABM-utvikling 2005(b)) avdekker at 15 av 24 institusjoner ikke har regionale bevarings- eller innsamlingsplaner for fotografi. Det blir også påpekt av flere at det regionale og lokale fotobevaringsarbeidet til dels er lite planmessig og dårlig strukturert, blant annet grunnet manglende planer og strategier. Det må følgelig være en prioritert oppgave å utvikle nasjonale og regionale plandokumenter for fotobevaring. Her har de nasjonale og regionale ansvarsinstitusjonene en selvfølgelig rolle.

Eksempler på relevante plandokumenter er innsamlingsplaner, bevaringsplaner, digitaliseringsplaner og kassasjons- / avhendingsplaner.

Mål 1: Planmessig fotobevaringsarbeid basert på formaliserte og oppdaterte plandokumenter.

Tiltak: Publisere anbefalinger og maler for gode plandokumenter innen samlingsforvaltning av fotografi. Dette er en naturlig del av den planlagte generelle fotobevaringsveiledningen (se pkt. 4.5.2.).
Aktører: ABM-utvikling.

Mål 2: Fotografi integrert som naturlig del av generelle lokale og regionale plandokumenter i abm-sektoren.

Tiltak: Utarbeide nasjonale og regionale plandokumenter for fotobevaring, samt etablere rutiner for regelmessig revidering.
Aktører: Nasjonale og regionale ansvarsinstitusjoner.

4.1.3 Innsamlingspolitikk og innsamlingsplaner

Et planmessig og samordnet innsamlingsarbeid er av vesentlig betydning for å kunne håndtere de store mengdene av fotografi som befinner seg i sterkt varierende oppbevaringsforhold hos offentlige og private arkivskapere. Erkjennelsen av at vi ikke kan bevare alt, tilsier en selektiv praksis og bevisste utvalg. Med dagens manglende innsamlingspolitikk overlater vi i for stor grad disse vurderingene til tilfeldighetene.

ICOMs museumsetiske retningslinjer (ABM-utvikling 2006(d)) sier følgende om innsamlingsplaner: «Hvert museumsstyre skal vedta en skriftlig innsamlingsplan som bør offentliggjøres. Planen skal inneholde forhold som angår bevaring og bruk av museets eksisterende offentlige samling. Den skal klart formulere foreslåtte innsamlingsområder og inkludere

6 Museumsstatistikken 2004 (ABM-utvikling 2005(a)) viser at bare ca. 1/3 av museene har relevante plandokumenter.

Oppdal Samvirkelag, antakelig ca. 1924. Foto: ukjent. Original: positiv s/h.

retningslinjer for permanent bevaring av samlingene. Planen bør inkludere instruks angående klausulerte anskaffelser, så vel som en begrensing på mottak av materiale som ikke kan bli tilfredsstillende katalogisert, konservert, oppbevart eller formidlet. Innsamlingsplanen bør revideres minst hvert femte år.»

Innsamlingspolitikk kan defineres som en forpliktende formulering av hvilke innsamlingsområder (forvaltningsmessige, tematiske, geografiske o.l.) en institusjon vil prioritere. Innsamlingspolitikken bør være utgangspunkt for mer konkrete, tidsavgrensede innsamlingsplaner. Institusjoner som arbeider innenfor samme geografiske eller tematiske områder, bør samordne innsamlingspolitikk og -planer. Slik samordning kan dermed legge grunnlaget for lokale, regionale og nasjonale innsamlingsstrategier.

Et viktig utgangspunkt for slike strategier er oversikter over samlingsbestanden i feltet. En

viktig kilde for slike oversikter er Fotoregistrene (se neste punkt). På basis av slike oversikter kan underrepresenterte områder innenfor samfunnsmessig proveniens, tematisk innhold, materialtyper o.l. identifiseres. Med utgangspunkt i slike analyser kan det, mellom institusjonene og sektorene, utarbeides innsamlingsplaner og avtaler som omfatter konkrete samlinger og arkiver på nasjonalt, regionalt og lokalt nivå.

På nasjonalt nivå er en håndfull høyst bevaringsverdige samlinger og arkiver allerede kjent. Eksempler er flere av forlagsarkivene og de største postkortprodusentenes arkiver (Normanns kunstforlag og Aune forlag). I tillegg bør enkelte materialtyper og tidsperioder av bevaringsmessige årsaker prioriteres i innsamlingsøyemed. Det gjelder blant annet nitratnegativer og fargemateriale frem til ca. 1980, som er ustabilt og allerede til dels sterkt forringet.

Med basis blant annet i slike kriterier, og fotobevaringsnettverkets oversikt over bevaringsverdig og utsatt materiale, bør det på kort sikt utarbeides en nasjonal plan for innsamling av spesielt prioritert materiale.

Samordnede og tverrsektorielle nasjonale og regionale innsamlingsplaner, vil på noe lengre sikt kunne utarbeides på basis av kunnskapen analyser av de oppdaterte Fotoregistrene gir oss.

Mål: Utvikle en samordnet og aktiv nasjonal og regional innsamlingspolitikk.

Tiltak på nasjonalt nivå: Nedsette arbeidsgruppe for å utarbeide plan for innsamling av spesielt prioritert materiale. Planen bør plassere innsamlingsansvaret etter konsensus mellom de nasjonale aktørene.

Aktører: Kontaktmøtet for fotobevaring.

Tiltak på regionalt nivå: Utarbeide en regional innsamlingspolitikk og samordnede og tverrsektorielle innsamlingsplaner.

Aktører: Fylkeskommunene / regionene og regionale ansvarsinstitusjoner.

4.1.4 Fotoregistrene

Oversikt over norske fotografer og samlingsforvaltere vil være et vesentlig hjelpemiddel både i utarbeidelse av innsamlingsplaner, og i institusjonenes løpende mottaksvurderinger. Fotoregistrene[7] (fotograf- og samlingsregister) er ment å dekke dette behovet, men spesielt samlingsregisteret er svært mangelfullt og utdatert, og må i realiteten bygges opp på nytt for å fungere etter intensjonen.

Nasjonalbiblioteket og Preus museum er ansvarlige for Fotoregistrene, og arbeider for tiden med oppfølging og oppdatering. Det er av avgjørende betydning at dette arbeidet får fortsatt prioritet. Det er vesentlig at data og funksjoner i registeret muliggjør de nødvendige analysene for å synliggjøre lakuner og mangler. Det bør for eksempel være mulig å finne frem til forekomsten av motivtyper i geografisk og tidsmessig perspektiv.

Forholdet til opplysninger om fotografisk materiale i Felleskatalogen for Arkivverket og Samkatalogen for privatarkiv, og eventuelt andre relevante kataloger etc., må også avklares i prosessen.

Det understrekes at institusjonene selv har et viktig ansvar for kvalitetssikring og oppdatering av registrene gjennom løpende rapportering.

7 http://www.nb.no/pm/

Mål: Oppdaterte og funksjonelle fotograf- og samlingsregistre som gir nødvendig oversikt over samlingsbestand i feltet, med muligheter for analyse av lakuner og mangler.

Tiltak: Videreutvikle Fotoregistrene i tett dialog med feltet, for å sikre nødvendig funksjonalitet.
Aktører: Nasjonalbiblioteket og Preus museum (og aktørene i feltet for løpende kvalitetssikring og rapportering).

4.1.5 Innkjøpsmidler

Stadig flere arkiv- og samlingsskapere (bl.a. fotografer og samlere) krever økonomisk kompensasjon for avhending av materiale til abm-institusjoner. I flere tilfeller de siste årene har prisen ikke stått i forhold til det institusjonene har kunnet betale. I noen tilfeller har da Norsk kulturråd blitt trukket inn som potensiell finansieringskilde. Slike prosesser vil naturlig nok ta noe tid, hvilket kan være uforenlig med selgers interesser eller salgsform, for eksempel ved auksjoner. Sentrale ansvarsinstitusjoner bør derfor settes bedre i stand til å agere uten ekstern finansiering i slike situasjoner.

Dette gjelder i særdeleshet for Preus museum, som er avhengig av å operere på et etablert, og delvis internasjonalt samlermarked, hvor prisstigningen de siste årene har vært markant. Uten økte innkjøpsmidler vil det ikke være mulig å tilføre samlingen naturlig og nødvendig tilvekst, og å sikre den nødvendige grad av aktualitet og representativitet som er påkrevd for et nasjonalt fotomuseum. Problemstillingen er aktuell både for kunstnerisk og kulturhistorisk fotografi.

Nasjonalbiblioteket har en viktig rolle i forhold til innkjøp / mottak av store kulturhistoriske samlinger og arkiver. I hovedsak vil disse innkjøpene derimot være av en slik karakter og økonomisk størrelsesorden at Norsk kulturråd, eventuelt også Kultur- og kirkedepartementet vil være naturlig part i saken. Slike innkjøp vurderes også som så ufortsigbare at de vanskelig kan dekkes gjennom faste overføringer.

En statlig finansiert innkjøpsordning (fond eller lignende) er vurdert som tiltak. Det oppfattes derimot som vanskelig å få etablert en egen ordning for fotografi samtidig som Kultur- og kirkedepartementet nylig har avviklet slike innkjøpsordninger for andre områder. Vi anbefaler derfor i stedet å styrke Preus museums innkjøpsbudsjett slik at museet kan drive en aktiv innsamlingspolitikk på nasjonalt nivå.

Mål: Sikre midler til innkjøp av fotografi av vesentlig foto- og/eller kulturhistorisk betydning.

Tiltak: Økte midler til innkjøp av fotografi av vesentlig foto- og/eller kulturhistorisk betydning ved Preus museum.
Aktører: Kultur- og kirkedepartementet, Preus museum.

4.2 Digitalisering, katalogisering og tilgjengeliggjøring

Kulturpolitiske signaler, publikums forventninger og abm-sektorens egne ambisjoner om allmenn nettbasert tilgang til materialet, gjør digitalisering og katalogisering til et selvfølgelig hovedfokus i årene fremover. På grunn av de mengdemessige utfordringene er ressursøkning, effektivisering, profesjonalisering og regional konsolidering nøkkelord i tiltaksforslagene. Mange av tiltakene er kompli-

serte og omfattende, og vil kreve langsiktig innsats fra flere aktører både i for- og etterkant av den kommende regionsreformen.

Utfordringer knyttet til digitalisering og katalogisering ses samlet i dokumentet. Digitalisering har liten egenverdi, både i forhold til bevaring og tilgjengeliggjøring. I begge tilfeller er god tilgang til innholdet en forutsetning, hvilket gjør katalogisering til en nødvendighet. Utfordringene bør følgelig ses samlet, for å begrense misforholdet mellom digitaliserings- og katalogiseringsressurser, som i noen grad har eksistert i feltet til nå.

Kvalitet og effektivitet i oppgaveløsningen står sentralt, og formålstjenlige verktøy og metode er en forutsetning. Som tidligere nevnt er utfordringene av et slikt omfang og karakter at en kombinasjon av nasjonale, regionale og lokale løsninger synes påkrevd. I tråd med sentrale føringer understrekes behovet for at aktørene følger åpne standarder, og at digitaliseringen ivaretar hensynet både til formidling og langtidslagring (utfordringer knyttet til digital langtidslagring er behandlet i punkt 4.3.2).

Utfordringer og tiltak innen digitalisering, katalogisering og tilgjengeliggjøring av fotografi kan ikke ses isolert fra de materialuavhengige utfordringene og tiltakene på området. Disse er beskrevet i rapporten fra Norsk Digitalt Biblioteks arbeidsgruppe for digitalisering, *Kulturarven til alle – digitalisering i abm-sektoren* (ABM-utvikling 2006(a)). Våre anbefalinger samsvarer / baserer seg i all hovedsak på denne gruppens funn og konklusjoner. For grundigere og mer konkrete beskrivelser av utfordringer og tiltak knyttet spesifikt til digitalisering, henvises det derfor dit.

4.2.1 Digitalisering på nasjonalt nivå

Kulturarven til alle (ABM-utvikling 2006(a)) påpeker behovet for en vesentlig styrking av digitaliseringskapasiteten både regionalt og nasjonalt. På nasjonalt nivå (Nasjonalbiblioteket og Riksarkivet) knyttes styrkingen i hovedsak til digitalisering av eget materiale, i tillegg til nasjonale tjenestetilbud knyttet til digital bevaring og spesialmateriale som lyd og levende bilde. Det fremgår ikke hvorvidt Nasjonalbibliotekets rolle som ekstern tjenesteyter innen digitalisering / sikkerhetskopiering av fotografi er tenkt inn her. Dersom dette ikke er tilfelle må dagens rollefordeling revurderes, og oppgaven eventuelt løses av regionale aktører. Hvis Nasjonalbiblioteket derimot er tiltenkt en rolle som tung nasjonal tjenesteyter innen digitalisering av fotografi, må Nasjonalbibliotekets kapasitet på området styrkes.

Nasjonalbiblioteket har bygget opp fasiliteter og kompetanse rundt bevaring og digitalisering av fotosamlinger og fotoarkiver av nasjonal betydning og / eller stort omfang, og store utfordringer som for eksempel Scanpix-arkivet står for tur. Tjenestetilbud innen digitalisering / sikkerhetskopiering av mindre samlinger / arkiver bør derfor i større grad kunne løses regionalt. En slik rollefordeling vil også være i tråd med innstillingen i *Kulturarven til alle*. Dette forutsetter styrking av regionale aktører.

4.2.2 Etablering av regionale kompetansesentra for digitalisering

Digitalisering er en virksomhet som med fordel kan legges til større enheter med spesialkompetanse, tilpasset teknologi og effektive produksjonsløyper. I dag nedlegges det en imponerende innsats ved mange institu-

Annonsebilde fra ca. 1975. Foto: ukjent. Original: 4x5" lysbilde.

sjoner, men med varierende metode, kompetanse og teknologi. Området har følgelig et åpenbart rasjonaliseringspotensial. Mer effektive og spesialiserte måter å organisere arbeidet på vil kunne gi gevinster i forhold til kompetansebygging, standardisering og kvalitetssikring, og vil kunne frigjøre verdifull kapasitet i institusjonene. Det bør derfor bygges opp et antall regionale kompetansesentra for digitalisering, med formålstjenlig infrastruktur og spesialiserte fellestjenester for digitalisering (og registrering / katalogisering) av alle material-

typer – ikke bare fotografi[8]. Dette beskrives nærmere i punkt 4.6.2.

4.2.3 Katalogisering

Katalogisering for brukerbehov kan som nevnt være den store utfordringen på veien mot allmenn søkbarhet og tilgang over Internett. Kostnads- og kompetansebehovene på dette området er vesentlige for fotografisk materiale, og kan synes noe underkommunisert i *Kulturarven til alle*. Utfordringen kan begrenses i stor grad gjennom formålstjenlig metode og bedre verktøy.

Metode vil variere avhengig av materialets karakter, målgruppe etc., men det virker åpenbart at oppgaven i større grad bør tenkes løst i etapper, hvor overordnet katalogisering på serienivå i mange tilfeller kan være et fornuftig sted å starte, i noen tilfeller også å stoppe. Et slikt kvantitetsfokus kan i noen grad være i konflikt med feltets tradisjon for fokus på den enkelte originalen som det optimale. Men i arbeidet mot allmenn tilgang til samlingene, må feltet midlertidig tillate et mer kvantitativt fokus. Dette handler om å gi både fagmiljøet og publikum oversikt over og tilgang til materiale hvor det i mange tilfeller ikke en gang finnes analoge kataloger, og er et eksempel på hvordan mengdeutfordringen presser frem et behov for en åpen og fordomsfri vurdering av mer effektive måter å løse oppgavene på. Det understrekes at kvalitet og faglighet i katalogiseringen er viktig, selv om innsatsen legges på et mer overordnet nivå.

Den knappe tilgangen til fagkompetanse representerer en utfordring, etter som oppgaven bare i begrenset grad kan utføres av ufaglærte uten kjennskap til fotohistorie, teknikk, samlingsforvaltning med mer. Katalogisering må dessuten i større grad enn digitalisering forankres i institusjonene for å utnytte kunnskap bygget opp gjennom forvaltning av materialet over tid, og kunnskap om lokale / regionale forhold, som i mange tilfeller vil være av stor betydning for brukerrettede katalogdata.

Enkel registrering / katalogisering kan likevel i noen grad utføres ved regionale eller nasjonale kompetansesentra, som for eksempel registrering av aksesjonsnummer, fysiske mål, tittel / påskrift etc., og enkel beskrivelse av materialtype og tilstand. Spesialisering og effektivisering av denne type registrering / katalogisering vil bidra til mer enhetlig dokumentasjon, og å gi oversikt og tilgang på et overordnet nivå knyttet til samlingsforvaltning og bevaring. Det vil i noen grad også kunne dekke brukerbehov.

I andre tilfeller vil slik katalogisering ikke tilfredsstille sentrale brukerbehov, og mer ressurs- og kompetansekrevende katalogisering vil være påkrevd, for eksempel ut fra materialets karakter eller historiske verdi. Det advares derfor mot et *for* ensidig fokus på kvantitet.

Primus og Asta er standardverktøy for registrering / katalogisering innen museums- og arkivsektoren, som representerer de suverent største offentlige samlingsforvalterne av fotografi. Utviklermiljøene (Museenes datatjeneste og Stiftelsen Asta) er små og har i liten grad samarbeidet, til tross for mange parallelle utfordringer. Også i biblioteksektoren er det flere utviklermiljøer (i hovedsak private) som til dels jobber med parallelle problemstillinger. Større grad av

8 Anbefalingen er i tråd med konklusjonene *Kulturarven til alle* (ABM-utvikling 2006 (a)).

tverrsektoriell samordning / samarbeid utviklermiljøene i mellom anbefales derfor for å dra større nytte av den samlede kompetansen i arbeidet med felles utfordringer (jf. *Kulturarven til alle*). At disse utviklermiljøene har tilstrekkelig med ressurser til å håndtere og implementere nye funksjoner og krav til programvaren, er av stor betydning.

For å sikre en felles forståelse av utfordringer og behov, bør det også opprettes et tverrsektorielt bruker- / utviklerforum der utviklermiljøene koples med ulik fagkompetanse innen fotokatalogisering. Et slikt forum vil også kunne bidra til ytterligere samarbeide om fellestjenester og verktøy for alle sektorene.

En viktig utfordring på katalogiseringsområdet er å utvikle verktøy og standarder for desentralisert katalogisering over Internett i felles regionale eller nasjonale baser. Slike tjenester vil bl.a. kunne åpne for medvirkning fra eksterne miljøer (frivillige o.a.) i det løpende katalogiseringsarbeidet, og samtidig frigjøre ressurser i institusjonene som i dag brukes til drift av dataløsninger. Både Asta og Primus arbeider med utvikling av slike tjenester. Her er derimot ikke utfordringene bare knyttet til de tekniske verktøyene, men til felles retningslinjer, autoritetsregistre, terminologi og begrepsforståelse. Standard for fotokatalogisering som er under ferdigstilling vil være et viktig skritt i en slik retning. Fellesløsninger for webbasert fotokatalogisering bør derfor være et prioritert samarbeidsområde for utviklermiljøene og det nevnte bruker- og utviklerforumet.

Fellesløsninger for web-basert fotokatalogisering kan med fordel ses i sammenheng med vurderingen av en nasjonal fellesbase for fotografi (punkt 4.2.4), og ev. knyttes til og tilbys via en slik tjeneste.

En viktig veiledning – *Digitalisering av fotosamlinger* (ABM-utvikling 2003) – ble publisert i 2003. Veiledningen har resultert i en enhetlig digitalisering av tilfredsstillende kvalitet i store deler av abm-sektoren, og har i praksis etablert standarder på vesentlige områder. En tilsvarende veiledning / standard for fotoregistrering / katalogisering er under arbeid. Veiledningen vil ta utgangspunkt i *Standard for fotokatalogisering*[9]. Veiledningen må fungere uavhengig av sektor, registreringsnivå, verktøy etc. Den må også inneholde anbefalinger for seriekatalogisering og katalogisering på et mer detaljert og faglig krevende nivå. Metodikk for å rasjonalisere katalogisering bør prioriteres i arbeidet med katalogiseringsveiledningen. Katalogiseringsveiledningen er en naturlig del av den planlagte veiledningen i praktisk fotobevaring (punkt 4.5.2).

Mål 1: Samordnede og styrkede utviklermiljøer som kan forene ressurser om felles tverrsektorielle utfordringer, og utvikle verktøy i tråd med feltets behov.

Tiltak:

1. Etablere et felles utviklingsmiljø for Asta og Primus.
2. Utvikle og implementere nødvendige standarder og verktøy for desentralisert

9 *Standard for fotokatalogisering* (tidligere «minimumsstandard») ble definert i 2006 av Nasjonalbiblioteket på oppdrag fra ABM-utvikling. Standarden bygger på *Feltkatalog for kunst- og kulturhistoriske museer*, og definerer og beskriver felt og metode for grunnleggende katalogisering av fotografi på ulike nivåer. Standarden skal implementeres i Primus og Asta, og vil også søkes implementert i relevante bibliotekverktøy og kommersielle verktøy. Standarden er i skrivende stund ikke publisert.

katalogisering av foto over Internett.

3. Etablere tverrsektorielt samarbeidsforum (bruker- / utviklerforum) for (foto-) katalogisering med relevante bevarings- og utviklermiljøer.

Aktører: ABM-utvikling, Stiftelsen Asta, Museenes Datatjeneste, diverse bibliotek-systemleverandører.

Mål 2: Katalogiseringsveiledning for fotografi som fungerer uavhengig av sektor og verktøy.

Tiltak: Produsere katalogiseringsveiledning med blant annet standarder, anbefalinger og eksempler på katalogisering på ulike nivåer.

Aktører: ABM-utvikling og Nasjonalbiblioteket.

4.2.4 Tilgjengeliggjøring

Med tilgjengeliggjøring menes her tilrettelegging av data (katalogposter, digitale bilder etc.) for allmenn tilgang.

For å gjøre digitalt materiale i de mengdene vi her snakker om tilgjengelig / søkbart for et allment publikum, må det tilbys løsninger som både muliggjør effektive og presise søk på tvers av verktøy, institusjoner og sektorer, samt avgrensede søk i enkeltsamlinger / institusjoner. Løsningen kan være en sentral fellesbase / katalog («samkatalog») for fotografi, distribuerte søk (samsøk) i alle relevante eksisterende baser, eller en kombinasjon av disse. Uansett modell er standardiserte katalogdata og utvekslingsformater en forutsetning.

Velger man alternativet fellesbase, må denne bygges opp gjennom regelmessig avlevering av katalogdata og digitalt materiale fra institusjonene til en sentral base / magasin[10]. Kombinasjonen standardiserte katalogdata (punkt 4.2.3), utvekslingsformater og et nasjonalt digitalt sikringsmagasin (punkt 4.3.2) kan teknisk sett realisere en nasjonal fellesbase for fotografi. Disse utfordringene bør følgelig ses i sammenheng. Forutsetningen er at eierinstitusjonene tillater at materiale deponert i et nasjonalt digitalt sikringsmagasin også kan brukes i en nasjonal fellesbase, hvilket i så fall bør vurderes som et krav til brukere av slike nasjonale fellestjenester.

Alternativet distribuerte søk i institusjonenes egne baser via portal eller lignende, krever løsninger som muliggjør søk på tvers av verktøy, institusjoner og sektorer. ABM-utvikling har gitt støtte til flere prosjekter som jobber med problemstillinger knyttet til slike løsninger (Trondheimsbilder, Eydehavnportalen og Fylkesfotonettverk Rogaland). I tillegg jobber et antall miljøer, både i og utenfor abm-sektoren, med lignende problemstillinger. Det har derimot vært ytret skepsis fra IKT-hold mot en løsning med distribuerte søk for fotografisk materiale, grunnet det store antallet eiere av store mengder originaler / unika.

Det er følgelig uvisst om fellesbase, distribuerte søk / fellessøk eller kombinasjonsløsninger vil være det mest hensiktsmessige for fotografisk materiale. Det brukes i dag ressurser på begge alternativer, og det er derfor viktig at sentrale aktører i samarbeid utreder dette nærmere og kommer frem til en felles løsning som kan gi brukerne tilgang til materiale uavhengig av sektor, verktøy, tradisjoner og materialtyper. Dette vil bl.a. være et naturlig

10 *Kulturarven til alle* (ABM-utvikling 2006 (a)) lanserer to alternative modeller som utgangspunkt for sentrale baser: 1) Samling av digitalt materiale med utgangspunkt i materialtype (for eksempel Galleri NOR for foto). 2) Samling av digitalt materiale med utgangspunkt i katalogverktøy (Asta/Primus), med deponering som en del av produksjonsprosessen (*Kulturarven til alle*, punkt 6.3.2 Digitale samlinger).

Kampanje for NKL-sigaretten President på Rådhusplassen i Oslo ca. 1950. Foto: Einar Sakariassen. Original: positiv s/h.

tema for bruker- og utviklerforumet nevnt i forrige punkt. Arbeidet må også ses i sammenheng med prosesser i ABM-utvikling og programmet Norsk digitalt bibliotek, bl.a. knyttet til felles abm-søk / søkeportal.

Uavhengig av modell vil Fotoregistrene være en viktig ressurs i sammenhengen, bl.a. for å tilgjengeliggjøre data om udigitaliserte samlinger / arkiver.

Mål: Felles inngang til digitalt fotografisk materiale i abm-sektoren.

Tiltak: Utrede og definere felles abm-strategier for felles katalog og / eller søk i norske fotosamlinger / arkiver.

Aktører: ABM-utvikling, Nasjonalbiblioteket, kontaktmøtet for fotobevaring, bruker- og utviklerforum.

4.3 Bevaring

Aktuell statistikk og kartlegginger tyder på at oppbevaringsforholdene i abm-sektoren er, eller er i ferd med å bli, langt mer akseptable enn de alarmerende forholdene som ble beskrevet i verneplanen *Fotografi – fortid og fremtid* (Norsk kulturråd 1993). Alle fylker har, eller har planer om, klimaregulerte fellesmagasiner bl.a. for fotografi. Videre vet vi at flere store fotosamlinger og arkiver nevnt i verneplanen, nå er i klimaregulerte magasin.

Feltet har fremdeles vesentlige utfordringer på magasinsiden, spesielt på lokalt nivå. Når dette likevel er nedtonet i dokumentet, skyldes det at utviklingen beviselig går i riktig retning. Det oppfattes følgelig ikke som påkrevd med vesentlige nye initiativ i denne retning før man har vurdert i hvilken grad eksisterende utbyggingsplaner og nyetableringer er egnet til å dekke behovene i feltet. Dette blir et viktig område å følge opp i kommende fotobevaringsstrategier, og en evaluering av bevaringsforhold regionalt og lokalt, samt oppfølging av *Fotokonserveringsprosjektet* (Aune, Anne og Jesper Stub Johnsen 1997), for eksempel gjennom kartlegginger og / eller spørreundersøkelser, må da vurderes. Emballeringssituasjonen, som vi mangler oppdaterte data på, må også kartlegges i en slik prosess.

I likhet med innsamlingsområdet er det behov for plandokumenter også innen bevaring av fotografi. Kartleggingen av regionale ansvarsinstitusjoner for fotobevaring i 2004-2005 (ABM-utvikling 2005(b)) forteller oss at 15 av 24 ansvarsinstitusjoner ikke har bevaringsplaner for fotografi. Dette er ikke tilfredsstillende, og bevaringsplaner er et eksempel på plandokumenter som må etableres regionalt og nasjonalt i perioden, med de behovene det utløser for gjennomføring av tilstandsanalyser med mer.

4.3.1 Foto som del av arkiv

Punktet er relevant for både arkiv, bibliotek, museum, og må ikke oppfattes som sektorspesifikt. Det er særlig to utfordringer knyttet til dette området: å styrke både den arkivfaglige og konserveringstekniske behandlingen av fotografier i arkiv, og å etablere regional samhandling for bevaring av privatarkiver som inneholder foto.

Museer, og til en viss grad også bibliotek, har tradisjonelt hatt en praksis med å skille fotografier fra annet arkivmateriale. Dette har skjedd i samband med både mottak og katalogisering av materiale. Motivasjonen har vært å sikre bevaring og tilgjengelighet til fotografiene, men konsekvensen av slik praksis kan være at sammenhengen mellom fotografier og andre arkivdokument blir ødelagt, og at materialet dermed mister mye av sin kildeverdi. Slik praksis forekommer fremdeles, og økt tilgang på arkivfaglig kompetanse for museer og bibliotek synes nødvendig for å forhindre uheldig arkivslakting.

På samme måte som i privat arkivmateriale, er det mange eksempler på at fotografier i arkiver med offentlig proveniens er tatt ut av sin arkivmessige sammenheng og plassert i egne fotosamlinger uten tilstrekkelig dokumentasjon av opprinnelig kontekst m.m. Trolig har dette skjedd i størst utstrekning i kommunale arkiver, og i den grad slik praksis ennå forekommer, er det viktig at den opphører.

I arkivinstitusjonene har fotografier i stor grad blitt behandlet som andre saksdokumenter, og

oppbevart i samme klima og emballasje som annet arkivmateriale. Fotobevaringskompetansen har også vært svært begrenset. De uheldige konsekvensene er at mye fotografisk materiale har vært oppbevart i uegnede omgivelser, og har vært lite tilgjengelig. I mange arkivinstitusjoner er dette fremdeles situasjonen, til tross for positive utviklingstrekk som etablering av IKAer med mer. Sektorspesifikke tiltak knyttet til kompetanseheving, kartlegging, bevaring og tilgjengeliggjøring av fotografisk materiale anbefales.

Privatarkiv er i *Håndbok for Riksarkivet* (Riksarkivet 1992) definert som bedriftsarkiv, organisasjons- og foreningsarkiv, institusjonsarkiv, personarkiv og samlinger. Privatarkiv finnes både i arkivinstitusjoner, bibliotek og museum[11] og blant private eiere. Foto kan forekomme, og til dels i store mengder, i alle slike arkiv. Eksempelvis vil flere bedrifts-, organisasjons- og institusjonsarkiv kunne inneholde fotografi av vesentlig betydning som kildemateriale, og i noen grad også omfatte rene fotoarkiv.

Vi har mangelfull kunnskap om både innhold og forhold for fotografisk materiale i privatarkiv. Likevel viser erfaring og tilgjengelig oversikt at vesentlig fotografisk materiale er lite tilgjengelig og oppbevart under dårlige bevaringsforhold[12]. Dette gjelder materiale både i og utenfor abm-institusjoner, men først og fremst materiale i små kompetansemiljøer (historielag, kommunearkiv, folkebibliotek og lignende) og i privat eie.

Bevaring av viktige privatarkiv er ikke sikret gjennom Arkivlovens avleveringsplikt for offentlige arkiv eller andre ordninger. Riktignok gir arkivloven § 13 Riksarkivaren anledning til å registrere privatarkiver som særskilt verneverdige, men det er forutsatt at bestemmelsen sjelden skal brukes, og bare i forhold til arkiver som må karakteriseres som forskningsmessig uerstattelige eller som nasjonal kulturskatt. Utfordringene knyttet til en aktiv innsamling av prioritert materiale gjelder følgelig her som for fotobevaringsfeltet generelt. En «støtteordning for vern og formidling av privatarkiv» ble varslet i ABM-meldingen[13], men er foreløpig ikke på plass. En slik ordning ville være et viktig bidrag også i forhold til utfordringene med fotografi i privatarkiv.

Mål:

1. ***Økt fokus og kompetanse på fotobevaring i arkivsektoren.***
2. ***Bedre oversikt og tilgang til fotografisk materiale i arkiv.***
3. ***Økt arkivfaglig bevissthet i museums- og biblioteksektoren.***

Tiltak:

1. Kurs med fokus på bevisstgjøring og kompetanseheving knyttet til foto i arkiv.
2. Økt fokus på arkivfaglig forståelse i generelle fotobevaringskurs for abm-sektoren.
3. Publikasjon som tar opp de spesielle utfordringene knyttet til bevaring og tilgjengeliggjøring av foto i arkiv bør vurderes produsert og

11 Arkivkartleggingen (ABM-utvikling 2006(b)) viser bl.a. at norske museer oppbevarer mer enn 30.000 hyllemeter med privatarkiv, hvilket tilsvarer ca. 1/3 av den totale mengden privatarkiv i abm-sektoren. Kartleggingen er i skrivende stund under arbeid, og vil gi viktig oversikt både om privatarkiv og fotografi i abm-sektoren.

12 Jf. Riksarkivet v. Privatarkivavdelingen. ABM-utvikling og Riksarkivaren har i 2006 etablert et felles prosjekt for bevaring og tilgjengeliggjøring av privatarkiver i museene, hvor behandlingen av foto i arkiv vil være et viktig arbeidsområde.

13 St.m. nr. 22 (1999-2000), *Kjelder til kunnskap og oppleving*, pkt. 4.3.5. s. 33.

distribuert i abm-sektoren og til viktige private arkivskapere. I tillegg bør tilsvarende informasjon inkluderes i mer generelle publikasjoner knyttet til arkivkunnskap og fotobevaring.

4. Prosjekter innen fotobevaring med fokus på overføringsverdier til arkivsektoren.
5. Bidra til etablering av støtteordning for vern og formidling av privatarkiv.

Aktører: Riksarkivaren / Arkivverket, Landslaget for lokal- og privatarkiv, Norsk Kulturråd, ABM-utvikling, Kultur- og kirkedepartementet (tiltak 5).

4.3.2 Digital bevaring

Digital bevaring er et område hvor mange aktører etterlyser nasjonale standarder og fellestjenester, eventuelt i kombinasjon med regionale tilbud. Det digitale fotografiet dominerer i dag, både blant yrkesfotografer og amatører. Det aller meste av dagens fotografier som det på sikt vil bli aktuelt å bevare, produseres følgelig digitalt. I tillegg kommer det allerede store antallet digitaliserte analoge fotografier. Alt dette skaper utfordringer knyttet til langtidslagring av digitalt materiale som abm-sektoren må finne løsninger på i nær fremtid. Behovet må anses som akutt.

Det understrekes at behovene knyttet til bevaring av digitale fotografier ikke skiller seg nevneverdig fra bevaring av annet digitalt materiale, og at medieuavhengige løsninger bør etterstrebes. Slike løsninger anbefales også i *Kulturarven til alle* (ABM-utvikling 2006(a)). Behovene kan likevel være noe mer akutte blant forvaltere av fotografisk materiale, etter som digitale bildefiler genererer store datamengder. Mange offentlige arkiv håndterer allerede store mengder digitalt født materiale, og behovet for standarder, bl.a. for dokumentasjon av metadata, er presserende for slike institusjoner.

Forsvarlig digital bevaring krever jevnlige og formaliserte kontroll-, konverterings- og migreringsrutiner. Bildefiler er store, og digitale sikrings- og formidlingskopier av tusentalls fotografier krever lagringskapasitet av betydelig format. Datamengdene skal dessuten kunne håndteres i kopierings-, konverterings- og migreringsprosesser. Slikt arbeid krever kompetanse og utstyrsmessige investeringer det ikke er rimelig at et stort antall institusjoner skal bygge opp.

Etter de siste årenes digitaliseringsinnsats sitter allerede mange institusjoner på et omfattende digitalt materiale, og usikkerheten rundt bevaringsspørsmål er stedvis stor. Eksempler på tap av materiale grunnet manglende kunnskap og rutiner for digital bevaring, finnes allerede.[14] For å sikre forsvarlig langtidslagring av digitalt materiale er det derfor et behov for, og også en forventning til, at utvikling av nasjonale standarder og (eventuelt også regionale) tjenestetilbud på området får høy prioritet den nærmeste tiden.

Nasjonalbiblioteket har arbeidet lenge med slike tjenester for interne behov, og har signalisert at deres «digitale sikringsmagasin» også skal tilbys andre abm-institusjoner. Dette forutsetter at standarder og prosedyrer er

14 Kartleggingsdelen i *Kulturarven til alle* (ABM-utvikling 2006(a)) avdekker at selv om 73% av institusjonene med digitaliserte samlinger oppgir å ha strategier for digital langtidslagring, viser beskrivelsene av disse strategiene at det ofte kun er snakk om rene back up-rutiner, og at så godt som ingen av institusjonene tar høyde for de utfordringene som ligger i migrering og konvertering (punkt 6.2 s. 107).

1955-modell av NKL-sykkelen Thermolux produsert i Skien. Foto: ukjent. Original: positiv s/h.

på plass, og Nasjonalbiblioteket er i dialog / samarbeid med flere institusjoner på ulike pilotprosjekt. En arbeidsdeling mellom Nasjonalbiblioteket og Riksarkivet, som også er en sentral aktør på området, synes naturlig. Det er å håpe at nasjonale standarder og et nasjonalt tjenestetilbud kan etableres raskt, og senest i første halvdel av denne strategiplanens virketid.

Mål: Sikker langtidslagring av digitalt abm-materiale.

Tiltak: Etablere nasjonale standarder / anbefalinger og tjenestetilbud for digital langtidslagring. Eventuelle regionale behov vurderes i lys av de tilbud som etableres ved Nasjonalbiblioteket og Riksarkivet / Arkivverket.

Aktører: ABM-utvikling, Nasjonalbiblioteket, Riksarkivaren, eventuelt regionale aktører.

4.3.3 Konservering

Det understrekes at det ikke først og fremst siktes til direkte konservering på gjenstandsnivå, hvor behovene forøvrig også er til stede, men til nødvendig fagkompetanse knyttet til konservering i en mer preventiv forstand, for eksempel i forbindelse med tilstandsrapporter, bevaringsplaner, utvalgsvurderinger, magasinforvaltning med mer. Kompetansemangelen relateres altså først og fremst til et minimum av spesialister for å analysere behov og koordinere innsatser, og på andre måter bidra til at materialet behandles forsvarlig i forhold til konserveringsfaglige anbefalinger.

Mangelen på fotokonserveringskompetanse har over tid skapt et betydelig behov både for kurstilbud, rådgivningstjenester innen forebyggende konservering og bistand til direkte konservering av skadet materiale. Kompetansemangelen ble også påpekt i *Fotografi – fortid og fremtid* (Norsk kulturråd 1993) uten at noe vesentlig har skjedd. Preus museum skal, med sin ene fotokonservator, ivareta det nasjonale ansvaret på området etter dagens ansvarsfordeling, og har også formulert en plan for oppbygging av et nasjonalt kompetansesenter for fotokonservering[15]. Deres nystartede kurstilbud er et ledd i denne planen. Kurstilbudet bør utvikles videre, slik at det i størst mulig grad dekker de ulike behovene for kompetanseheving innen bl.a. forebyggende konservering. Planen forutsetter ekstern finansiering, og bør følges opp av bevilgende myndigheter.

Planen vil derimot kun møte behovet i feltet i begrenset grad, og tar primært sikte på å tilby spisskompetanse på området. Det er derfor en utfordring å få etablert flere kompetansemiljøer, først og fremst på regionalt nivå, slik at man gjennom samarbeid mellom nasjonale og regionale aktører kan dekke feltets store behov på området. Dette bør ses i sammenheng med behovet for regionale kompetansesentra for digitalisering, og det generelle behovet for regional konserveringskompetanse i abm-sektoren, uttrykt i flere sentrale dokumenter, bl.a. St.meld. nr. 22 (1999-2000) *Kjelder til kunnskap og oppleving*: «Eit viktig punkt er å etablera kvalifiserte konserveringstenester i kvart fylke» (punkt 8.3.7 s. 122), og i NOU 2002:1 *Fortid former framtid – utfordringer i en ny kulturminnepolitikk*. Fotokonservering er en naturlig del av slike tjenester (se også punkt 4.6.2).

15 Senter for fotokonservering (http://www.preusmuseum.no/norsk/senter_for_foto_top.php)

Den begrensede kompetansetilgangen representerer her en utfordring. Det finnes ikke relevant utdanningstilbud i Norge, og heller ikke ved internasjonale institusjoner utdannes det mange norske fotokonservatorer. Internasjonal rekruttering og kursing/etterutdanning av konservatorer med andre spesiale, for eksempel papirkonservatorer, må derfor være en del av løsningen. Med fotokonserveringskompetanse menes følgelig ikke nødvendigvis rene fotokonservatorer, selv om flere spesialister med kunnskaper om hele feltet av analoge og digitale teknikker og materialtyper er å foretrekke.

Til tross for at Norsk Museumsutvikling / ABM-utvikling i flere år har gitt støtte til spesialisering i fotokonservering ved Konservatorskolen i København og andre institusjoner i utlandet, er det svært få som jobber som fotokonservatorer i abm-sektoren. Det kan tyde på at de nyutdannede fotokonservatorene i fraværet av relevante stillinger har gått til andre oppgaver. Sett i lys av kompetansemangelen i feltet er dette uheldig.

Alle de nasjonale ansvarsinstitusjonene har i noen grad

Skuespiller Henny Moan i reklame for Coop kaffe ca. 1970. Foto: ukjent. Original: 4x5" lysbilde.

relevant konserveringsfaglig ekspertise, i hovedsak i form av papirkonservatorer med tilleggsutdannelse / kurs. På det regionale og lokale nivået er fotokonserveringskompetanse derimot nærmest fraværende, og aktørene er i stor grad prisgitt de nasjonale ansvarsinstitusjonene (Preus museum og Nasjonalbiblioteket) og det begrensede tilbudet disse kan gi. Med tanke på de store mengdene fotografi som finnes i regionene, og de store utfordringene knyttet til bevaring, digitalisering, plandokumenter med mer, er dette ikke tilfredsstillende.

Fraværet av fotokonserveringskompetanse er stort også i arkivsektoren. Dette er uheldig, sett i lys av de spesielle utfordringene sektoren står overfor når det gjelder fotografi.

Den begrensede generelle ressurssituasjonen innen fotobevaring gjør ulike former for forebyggende konservering spesielt viktig, bl.a. for å prioritere tiltak som sikrer materialet best mulig med tilgjengelige ressurser, og for å sikre forsvarlige prosedyrer ved for eksempel utstillinger, transport eller digitalisering. I ulike utvalgsprosesser vil tilstand alltid være et vesentlig moment. Her vil også konservatorkompetanse være verdifull både i planlegging og gjennomføring. De besitter også nødvendig fagkompetanse, for eksempel i forbindelse med tilstandsrapporter, bevaringsplaner, magasinforvaltning med mer.

Mål:

1. ***Et antall regionale sentra for konservering med tilknyttet kompetanse innen fotokonservering.***
2. ***Kompetanse innen forebyggende fotokonservering ved alle operative nasjonale og regionale ansvarsinstitusjoner og kompetansesentra.***

Tiltak:

1. Bygge opp / utpeke et antall regionale kompetansesentra for konservering som også har kompetanse og tjenestetilbud innen forebyggende fotokonservering. Slike kompetansesentra for konservering bør ses i sammenheng med (fremtidige) regionale kompetansesentra for digitalisering, fellesmagasin, arkiv- / museumssentra og lignende.
2. Styrke kompetansen innen fotokonservering i Arkivverket.

Aktører: ABM-utvikling, Riksarkivaren / Arkivverket, Preus museum, regionale ansvarsinstitusjoner, Kultur- og kirkedepartementet.

4.3.4 Fjellanger Widerøe

Selv om arbeidsgruppen har valgt å fokusere på utfordringer av overord net art, og derfor ikke trukket frem bevaringsutfordringer knyttet til konkrete fotografiske samlinger og arkiver, må Fjellanger Widerøe-materialet likevel nevnes. Det inneholder flyfoto fra store deler av landet fra 1930-tallet til 1970-tallet. Ca. 300.000 flyfoto i farger og svart-hvitt ble kjøpt og fordelt kommunevis på 1970- og 80-tallet. Noe er senere samlet og / eller tilgjengeliggjort gjennom lokale og regionale tiltak, men mye er fremdeles oppbevart lokalt under varierende bevaringsforhold, og i noen grad også på ukjent adresse. Materialet er av så stor kildeverdi, og bevaringssituasjonen så uviss, at spesielle tiltak må iverksettes. Materialets karakter og plassering gjør det også egnet som pilot for å utvikle en modell for nasjonalt, regionalt og lokalt bevaringssamarbeid.

Rjukan Samvirkelag, trykket i Vårt Blad nr.2, 1977. Foto: ukjent. Original: positiv s/h.

Kaféinteriør fra Rjukan Samvirkelag, trykket i Kooperatøren nr. 4, 1954. Foto: ukjent. Original: positiv s/h.

Mål: Nasjonal eller regional samling og tilgjengeliggjøring av flyfotoene fra Fjellanger-Widerøe.

Tiltak: Lansere Fjellanger Widerøe-prosjekt. Prosjektet må kartlegge materialet ut fra eksisterende lister, og ha som mål å samle materialet i regionale eller nasjonale ansvarsinstitusjoner (ev. andre profesjonelle bevaringsinstitusjoner). Prosjektet bør også inkludere digitalisering og tilgjengeliggjøring av materialet. Prosjektet bør initieres av nasjonale aktører, mens praktisk gjennomføring i hovedsak vil foregå i samarbeid mellom regionale og lokale aktører.

Aktører: Kontaktmøtet for fotobevaring, regionale ansvarsinstitusjoner, lokale institusjoner.

4.4 Forskning og formidling

Sammenhengene mellom forskning / kunnskapsutvikling og formidling er viktige, og må anses som gjensidig forsterkende. Punktene 4.4.1 og 4.4.2 må derfor ses i sammenheng.

4.4.1 Forskning og kunnskapsutvikling

Begrepet kunnskapsutvikling brukes for å dekke et videre felt enn regulær forskning. Mye viktig kunnskap genereres gjennom den løpende samlingsforvaltningen, og ikke minst gjennom formidlingsrelatert arbeid, uten at dette nødvendigvis kan kalles forskning. Det kan likevel være av vesentlig betydning for utviklingen av feltet at slik kunnskap blir dokumentert og eventuelt publisert.

I kjølvannet av den tverrfaglige vendingen innen de humanistiske fagene blir nå nye perspektiver på fotografi utforsket på fagområdet visuell kultur, som særlig har påvirket forskningsmiljøene innen kunsthistorie og medievitenskap. Aktiviteten innen fotohistorisk forskning har også tatt seg noe opp de siste årene. Blant annet kan nevnes forskningsprosjektet *Fotografiet i kulturen*[16] støttet av Norges Forskningsråd, og opprettelsen av et nordisk fotohistorisk forskningsnettverk. Det har vært en positiv utvikling innen produksjon og publisering av norsk fotohistorie og akademisk fototeori, med en

16 http://solstorm.infomedia.uib.no/fotografiet/

S-interiør, Oslo S-lag i Hammersborgs gate 9 (tidligere Henrik Ibsens gate), der Sportshuset og Babyshop i dag har butikker. Bildet er antakelig brukt i NKL-tidsskriftet Vårt Blad ca. 1975. Foto: ukjent. Original: positiv s/h.

Pakking av Coop kaffe, ukjent sted ca. 1965. Foto: ukjent. Original: positiv s/h.

Transport fra såpefabrikken Persil i Moss ca. 1960. Fra album om Persil-fabrikken. Foto: ukjent. Original: positiv s/h.

viss økning i antall titler og hovedfags- / masteroppgaver. Også på lokalt nivå produseres det interessant materiale om lokale fotografer og bildeprodusenter. De kulturhistoriske fotosamlingene byr på et omfattende studie- og kildemateriale for disse forskerne, men mye av materialet er fremdeles lite kjent og lite tilgjengelig, og bevisstheten rundt bruken av fotografi som kilde er sterkt varierende i forskningsmiljøene.

Fotografiets verdi som kildemateriale for andre fagfelts forskning og formidling bidrar til behovet for å øke innsatsen på området, og i større grad få dokumentert og publisert ny kunnskap generert av arbeidet i samlingene og arkivene. Norsk fotohistorie er fremdeles et relativt lite beskrevet og utforsket område, og aktiviteten reflekterer ikke fotografiets tilstedeværelse i samfunnet forøvrig. Det bør derfor iverksettes tiltak som øker fotoarkivarenes kompetanse og anledning til fordypning i samlingene, og som bringer utdannings-, forsknings- og bevaringsmiljøene sammen for å stimulere til økt forståelse, forskning og kunnskapsutvikling på området.

Preus museum, som har nasjonalt ansvar for forskning og formidling av norsk fotohistorie, har i dag kun to stillinger med relevant kompetanse, inklusiv museets direktør. Dette er ikke tilstrekkelig for å være nasjonalt kompetansesenter på området, og for å sikre den faglige utviklingen feltet har behov for. Det anbefales derfor at Preus museum tilføres midler som muliggjør styrking av den museumsfaglige staben.

Heller ikke andre institusjoner med relevant kompetanse prioriterer kunnskapsutvikling og formidling i særlig grad. I denne sammenheng kan fotoarkivarene representere en vesentlig ressurs, og tiltak som innebærer skjerming av kompetansen og fordypning rundt materialet vil være av det gode. Det kan derfor være riktig å støtte opp om fotobevaringsinstitusjoner som iverksetter tiltak som nyttiggjør seg slik forsknings- og formidlingskompetanse. Muligheter for forskningstid i ulike former, er ett eksempel på tiltak som bør kunne benyttes i institusjonene.

Hospitering kan være et annet eksempel[17].

Også her er mengde et relevant moment. Forskning / kunnskapsutvikling kan bidra til økt tilgjengelighet, ikke bare økt forståelse, og kan være et avgjørende bidrag til å gi både fagfolk og publikum nødvendig hjelp til å manøvrere med mål og mening i de store mengdene. Tilrettelegging og tilgjengeliggjøring bør derfor være et vesentlig fokus for kunnskapsutviklingen i samlingene og arkivene, etter som dette er en av abm-sektorens absolutte kjerneoppgaver.

17 Spesielle stimuleringstiltak er ikke konkretisert, da slike ordninger (bl.a. finansieringsordninger for hospitering) tidligere ikke har gitt særlig effekt. Institusjonene oppfordres derimot til selv å ta slike initiativ gjennom fotobevaringsnettverk og andre fora.

Mål: Økt forskning og kunnskapsutvikling på norsk fotohistorie og kulturhistorisk fotografi.

Tiltak:

1. Økte ressurser til forskning og kunnskapsutvikling ved Preus museum.
2. Aktivere fotoarkivarene som kunnskapsressurs, blant annet gjennom muligheter for forskningstid, hospitering og andre tiltak knyttet til kunnskapsutvikling i og mellom institusjonene.
3. Etablere samarbeidsforum mellom relevante fag- og forskningsmiljøer ved universiteter og høyskoler, og fotoarkivarer o.a. i bevaringsmiljøene.

Aktører: Preus museum i samarbeid med relevante utdannings-, forsknings- og institusjonsmiljøer, samt nasjonale, regionale og lokale nøkkelinstitusjoner innen fotobevaring, Kultur- og kirkedepartmentet (tiltak 1).

4.4.2 Formidling

Begrepet *formidling* er problematisk i denne sammenheng av flere årsaker. Dels brukes det ulikt i de ulike fagmiljøene og sektorene. Dels er det en uklar avgrensning til begrepet tilgjengeliggjøring. I tillegg er fotobevaringsmiljøet ganske alene om å definere formidling inn i (foto-)*bevaring*. Som nevnt under definisjoner i punkt 1.4 er dette forholdet blitt påpekt av både bevarings- og formidlingsspesialister, og en begrepssopprydding bør foretas. Ett mulig grep, som

vil være mer i tråd med gjengs oppfatning av bevaringsbegrepet, er å definere formidling ut av fotobevaringsarbeidet. En slik begrepsavklaring er ikke prioritert av arbeidsgruppen, og vi nøyer oss med å påpeke forholdet og å fortsette tradisjonen med å inkludere formidling i fotobevaringen.

Det understrekes at det med formidling *av* fotografi (mediespesifikk historie, fenomener, problemstillinger med mer) ønskes å markere et skille til formidling *med* fotografi (foto som illustrasjon og / eller kilde).

Tradisjonelt har faglig formidling av fotografi og fotohistorie vært lavt prioritert i både kultur- og kunsthistoriske fagmiljøer, og har foregått sporadisk og ofte med begrenset fagkompetanse. Med bl.a. Preus museum, Nasjonalmuseet for kunst, arkitektur og design (som i 2005 innlemmet Robert Meyers fotosamling), og større konsoliderte museumsenheter, er forutsetningene til stede for større aktivitet og profesjonalitet innen formidling av fotografi på landsbasis. Abm-sektorens generelt økte fokus på formidling vil også kunne bidra i samme retning.

Likevel må det slås fast at i forhold til de store mengdene fotografisk materiale, og fotografiets betydning og tilstedeværelse i samfunnet for øvrig, praktiseres det lite faglig formidling av fotografi i abm-sektoren. Fremdeles er fotografi som ledsagende illustrasjon, eller som fine bilder fra en svunnen tid, det dominerende grepet, og formidling som tar opp mediespesifikke fenomener og problemstillinger er mangelvare. De alternative formidlingsgrepene kan også se ut til å trenge noe fødselshjelp.

Den naturlige forklaringen er at det ikke er noen utbredt tradisjon for denne formen for formidling av fotografi i Norge, hvilket igjen har en sammenheng med at det ikke har vært etablert utdanningstilbud eller forskningsvirksomhet innen fotografi på høyskole eller universitetsnivå før på begynnelsen av 1990-tallet. Med andre ord har ikke nødvendig kompetanse og kunnskapsutvikling vært til stede i tilstrekkelig grad. Her er det naturlig å forvente en forbedring som resultat av den positive utviklingen på området.

Men det er også eksempler på negative utviklingstrekk i perioden. Sentrale formidlingskanaler har opphørt eller hatt lav aktivitet de siste årene. Det tidligere Fotosekretariatets publikasjon *Nytt om fotobevaring* (senere *Svarthvitt*) har opphørt. *Bildet lever!* og andre publikasjoner generert fra Norsk Fotohistorisk Forening har ikke hatt samme form og utgivelsestakt som tidligere. En viss praksis med å publisere innlegg fra fotobevaringskonferanser har også opphørt. Seriøse artikler om fotohistorie og fotobevaring har med dette ikke lenger noen naturlig formidlingskanal. Bortfallet av kanaler for publisering har også resultert i en vesentlig reduksjon av stoff, med det resultat at kunnskapsutvikling knyttet til samlingsforvaltning og formidling nå i liten grad blir dokumentert og publisert.

Etablering av en slik kanal, for eksempel i form av et elektronisk fagtidsskrift, vil være viktig for å stimulere og aktivere den latente formidlingsressursen som finnes blant fotoarkivarer og annet fagpersonale, og for å bidra til den ønskede kompetansehevingen i feltet. En fortsatt utvikling av norsk fotohistorie og bidrag til nye formidlingsgrep vil også kunne genereres gjennom en slik satsing.

Samtidig må det påpekes at

både stofftilfang og målgruppe er begrenset, og at erfaringene med blant annet *Svarthvitt* viste at det er tidkrevende å produsere og redigere / tilrettelegge materiale for publisering. Det bør derfor etterstrebes å finne en form og utgivelsestakt som er håndterbar med begrenset ressursbruk.

Det svenske Fotosekretariatets *Kvartalsbrev*[18] kan være til inspirasjon. Årbøker har tidligere vært benyttet med en viss suksess (dog med varierende utgivelsestakt). Et alternativ eller supplement til en egen fotopublikasjon vil være å samarbeide med etablerte fagtidsskrift og publikasjonsserier (*ABM, ABM-skrift, Museumsnytt, Archeion, Arkivråd, Arkivmagasinet* o.a.) om jevnlige temanummer eller artikkelsamlinger. Formålet bør sees i sammenheng med behovet for en faglig informasjonskanal (punkt 4.4.3).

Digitale formidlingsformer for formidling av fotografi og fotohistorie er til nå lite utforsket. Det fotografiske mediet har en kompleksitet både i form og innhold som gjør det godt egnet for digital formidling. Vi kan se for oss utvikling av formidlingsgrep som viser sammenhenger eller brudd både innenfor et gitt materiale, på tvers av samlinger / arkiv, på tvers av fotografers praksis osv. Som eksempel kan man i et fotoarkiv ha tilgang til både originalnegativ og tilhørende positiver, og forholdet dem imellom kan utforskes på en måte som overfører kunnskap om håndverksmessige teknikker, estetiske preferanser og lignende. Man kan videre tenke seg at man studerer forskjellig bruk av samme motiv. Hvordan et fotografi forandrer karakter eller lesbarhet i forhold til den konteksten det presenteres i, kan være utgangspunkt for interessant presentasjon og drøfting i en digital formidlingsform.

Dette som et forsøk på å eksemplifisere muligheter for videre forskning på «nye» formidlingsformer og kanaler som feltet med fordel kan bruke større ressurser på. Sentrale aktører bør derfor gjennomføre ulike stimuleringstiltak som kan bidra til kompetanseheving og nytenkning rundt formidling av kulturhistorisk fotografi.[19]

Mål:

1. ***Økt grad av faglig formidling av fotografi og fotohistorie med ulike grep i ulike kanaler.***
2. ***Regelmessig forum for publisering av artikler om norsk fotobevaring og fotohistorie.***

Tiltak:

1. Nedsette en arbeidsgruppe som skal utarbeide en publikasjonsplan. Arbeidsgruppen må se behovene nevnt i punkt 4.4.2 og 4.4.3 i sammenheng.
2. Stimulere til nytenkning og kompetanseheving rundt (digital) formidling av kulturhistorisk fotografi, for eksempel gjennom seminarer / konferanser og prosjektmidler.
3. Økte ressurser til Preus museum for utvikling av nasjonalt kompetansesenter på området.

Aktører: ABM-utvikling, Preus museum, kontaktmøtet for fotobevaring, Kultur- og kirkedepartementet (tiltak 3).

4.4.3 Informasjonskanal

Nettverksorganiseringen av feltet har medført at samlet relevant informasjon om fotobevaring i Norge ikke er tilgjengelig ett sted, men er knyttet til institusjonen med det

18 http://www.nordiskamuseet.se/fotosekretariatet/

19 Det minnes om at blant andre ABM-utvikling ved Kulturnett.no kan gi støtte til prosjekt som utforsker digitale formidlingsformer.

Gruppe foran Notodden Samvirkelag ca. 1925. Foto: ukjent. Original: positiv s/h.

respektive ansvarsområdet, og institusjonenes informasjonsvirksomhet innen fotobevaring er stort sett på et minimum. Tidsskriftet *Svarthvitt* ivaretok tidligere en del av dette behovet, og har etterlatt seg et informasjonsvakuum. Det kan derfor være grunner til å vurdere en ny (elektronisk) informasjonskanal / portal. Eksempler på nettressurser og informasjon som kan inngå er Galleri NOR, Fotoregistrene, informasjon om opphavsrett og andre lover og forskrifter, standarder og anbefalinger, publikasjoner, nasjonale og internasjonale linker og diskusjonslister, og informasjon om relevante kurs, seminarer, utstillinger med mer. Et eksempel til etterfølgelse kan være det svenske Fotosekretariatets

hjemmesider og elektroniske kvartalsbrev[20].

Mål: Nettsted der man finner tilrettelagt informasjon om fotobevaring i Norge.

Tiltak: Nedsette arbeidsgruppe som skal utarbeide en publikasjonsplan for feltet. Arbeidsgruppen må se behovene for informasjonskanal og fagpublikasjon i sammenheng.

Aktører: ABM-utvikling, Preus museum, kontaktmøtet for fotobevaring.

4.5 Kompetanseheving

For å møte utfordringene knyttet til innsamling, bevaring og digitalisering / katalogisering, er kompetanseheving / kompetansetilførsel på flere områder en nødvendighet. Fag- og funksjonsområder som må nevnes i særlig grad er fotoarkivarer og fotokonservatorer, men disse må ses i sammenheng med kompetansemiljøer hvor bl.a. institusjonsfotografenes kompetanse er av stor betydning, ikke minst i forhold til digitalisering av fotografi.

Det er både behov for nye stillinger og formaliserte utdanningstilbud. Et nærliggende eksempel kan være å opprette en fotomodul ved arkivutdanningen ved Høgskolen i Oslo. Det er også behov for veiledninger og tilrettelagt informasjon.

Hospiteringsordninger er ønsket av mange aktører i feltet, men tidligere tiltak (finansieringsordninger m.m.) har i liten grad blitt benyttet. Tilsvarende tiltak er derfor ikke konkretisert, men vi gjentar oppfordringen til institusjonene til selv å ta slike initiativ.

Behovet for kompetansehevingstiltak innen fotokonservering behandles i punkt 4.3.3.

4.5.1 Fotoarkivarer

Det finnes ingen relevant utdanning som dekker hele spekteret av oppgaver en fotoarkivar må forholde seg til. Området er heller ikke integrert i relevante fotograf- eller abm-utdanninger, og kurstilbudet er uforutsigbart og av varierende kvalitet. Fotobevaringskompetansen i regionene varierer derfor naturlig nok sterkt, og rekrutteringsgrunnlaget er begrenset.

De fleste som jobber som fotobevarere i dag, er i utgangspunktet enten fotografer, akademikere, eller har en mer generell arkiv-, biblioteks- eller museumsfaglig bakgrunn. Det de har felles er at de har svært liten eller ingen formell kompetanse innen (foto-)bevaring, at de har tilegnet seg det meste av sine kunnskaper gjennom erfaring, uformelle kanaler og nettverk, og mer eller mindre tilfeldige kurs, seminarer og lignende.

Et annet fellestrekk er at kompetansen er samlet på få hender, og dermed er svært sårbar. Ofte fyller en til to personer alle nødvendige funksjoner som fotograf, arkivar, konservator, fotohistoriker og formidler. Fotoarkivarene må ofte også tilegne seg spesiell IKT-kompetanse knyttet til digitalisering og tilgjengeliggjøring. Selv om kompetansen blant enkeltpersoner i nettverket kan være formidabel, sier det seg selv at kompetansenivået på alle felt sjelden er like stort.

Fagpersonale ved de regionale ansvarsinstitusjonene er nøkkelpersoner i det regionale og lokale fotobevaringsarbeidet, og skal bl.a. drive rådgivning og opplæring. Det er derfor uheldig at mulighetene for å tilegne seg relevant kunnskap gjennom formell utdannelse eller forma-

20 http://www.nordiskamuseet.se/fotosekretariatet/

liserte kurstilbud er så begrenset.

En viss grad av fotoarkivarenes fagkompetanse, kjennskap til materiale i samlingene og arkivene, erfaringer med brukerbehov med mer, er en forutsetning for at publikum, gjennom formålstjenlig katalogisering, skal kunne gis nettbasert tilgang til den fotografiske kulturarven. Det begrensede rekrutteringsgrunnlaget kan med andre ord også representere en utfordring for produksjonen av gode digitale publikumsverktøy.

Mål:

1. ***Formaliserte og regelmessige kurs- og utdanningstilbud ved etablerte utdannings-institusjoner.***
2. ***Formalisert kurs- / etterutdanningstilbud for å kvalifisere generelt abm-personale til fotobevaringsrelaterte stillinger.***

Disse behovene bør i noen grad kunne ses i sammenheng.

Tiltak:

Nedsette en arbeidsgruppe som ser på mulighetene for å opprette relevante formaliserte kurs- og utdanningstilbud. Gruppen bør være sammensatt av representanter fra relevante abm-institusjoner og -organisasjoner, samt relevante utdanningsinstitusjoner, og bør også vurdere finansiering av tiltak. Behovet bør delvis søkes dekket gjennom integrering av fotobevaring i generelle kompetansehevingstiltak / utdanningstilbud i abm-sektoren.

Aktører: ABM-utvikling (initiativtaker).

4.5.2 Veiledning i praktisk fotobevaring

Et viktig bidrag til kompetanseheving og kvalitetssikring av fotobevaringsarbeidet, spesielt i mindre institusjoner, er gode veiledninger. *Fotobevaringsboka* (Sekretariatet for fotoregistrering 1988) har i mange år fungert som håndbok og kurslitteratur i praktisk fotobevaring, men er nå utdatert på sentrale fagområder. ABM-utvikling har derfor besluttet å produsere en ny veiledning som skal dekke et tilsvarende behov som den gamle *Fotobevaringsboka*.

Den nye veiledningen bør blant annet ha fokus på behovet for kurslitteratur. Også behovet for enkel tilgang til relevante anbefalinger og standarder bør det tas hensyn til. Ellers bør publikasjonen inneholde relativt grundige gjennomganger av alle områder av det praktiske fotobevaringsarbeidet. Utvalgskriterier og katalogiseringsstandard for fotografi er naturlige bestanddeler av en slik veiledning.

Mål: Publikasjon som dekker behovet for kurslitteratur og håndbok innen praktisk fotobevaring.

Tiltak: Produksjon og publisering av veiledning i praktisk fotobevaringsarbeid («ny fotobevaringsbok»), bl.a. med fokus på relevante standarder og anbefalinger.

Aktører: ABM-utvikling

4.6 Organisering

Dagens tredelte modell med nasjonale ansvarsinstitusjoner, et nettverk av 25 fylkes- / regionsansvarlige institusjoner og et mer uoversiktlig og uorganisert landskap av lokale aktører, ble ikke konstruert for å møte dagens utfordringer, blant annet innen digitalisering og tilgjengeliggjøring. Ordningen har eksistert mer eller mindre uforandret

siden 1976, mens terreng, oppgaver, utfordringer, og ikke minst verktøy har gjennomgått en betydelig utvikling i perioden.

Kartlegging av regionale ansvarsinstitusjoner for fotobevaring (ABM-utvikling, 2005 (b)) viser at flere av ansvarsinstitusjonene, og til dels ordningen som sådan, ikke fungerer etter intensjonen på flere sentrale punkter. Isolert sett kunne dette strategidokumentet derfor være en god anledning til å vurdere alternative måter å organisere feltet og arbeidet på, men ytre omstendigheter som museumsreformen og den varslede regionsreformen taler for å utsette en omfattende omorganisering.

Fotobevaringsnettverket er et museumstungt nettverk. Museumsreformen er i skrivende stund inne i en konsolideringsfase som innebærer en rekke organisatoriske sammenslåinger og til dels også etablering av samlokaliserte enheter og fellestjenester (fellesmagasin o.a.). Flere av dagens regionale ansvarsinstitusjoner vil få endrede rammer, og i flere regioner vil det være naturlig å vurdere endringer i nettverket. Det er derimot vanskelig å avgjøre før konsolideringen er avsluttet og de konsoliderte enhetene har fått noe tid på å fordele oppgaver og roller internt i de nye strukturene.

Et annet tungtveiende argument for å utsette en eventuell omorganisering av fotobevaringsfeltet, er de varslede nye forvaltningsregionene som skal være på plass i 2010. Med all sannsynlighet vil dette gi oss vesentlig færre og større fylker / regioner, og endringer i forholdet statlige og regionale oppgaver. Institusjonslandskapet vil det selvfølgelig ta lengre tid å endre, men å vite mer om de nye regionenes omfang og mandat vil likevel gi langt bedre forutsetninger for å vurdere omfattende endringer i organiseringen av fotobevaringsarbeidet.

Det er likevel gode grunner til å gjennomføre forbedringer av dagens ordning, bl.a. basert på utfordringene som fokuseres i kartleggingen av de regionale ansvarsinstitusjonene, og å gi de nødvendige signaler i ønsket retning i relevante prosesser og sammenhenger. Et riktig signal i forkant av en omorganiseringsprosess, vil være å løse opp dagens modell noe, slik at alle reelle kompetansemiljøer inkluderes i arbeidet fremover. Konkret kan dette synliggjøres bl.a. gjennom å vurdere institusjoner utenfor den eksisterende strukturen for plassering av fremtidig ansvar og / eller kompetanse. Oppfølgingen av tiltakene i dette dokumentet bør med andre ord ikke knyttes for tett opp mot en organisasjonsstruktur som ikke er blitt gjenstand for en kritisk vurdering.

4.6.1 Nasjonale kompetansemiljøer

Det nasjonale tjenestetilbudet på flere viktige områder er pr. i dag for svakt til å dekke behovene. Dette gjelder i første rekke Preus museums forutsetninger som kompetansesenter på fotokonservering og fotohistorie, men også Riksarkivet og Nasjonalbiblioteket har begrenset kapasitet som nasjonale kompetansesentra innen fotobevaring. Det nasjonale tjenestetilbudet innen digitalisering er også svært begrenset.

Flere forhold påvirker i hvilken grad ytterligere tiltak på det nasjonale nivået enn de som er beskrevet andre steder i dokumentet vil være påkrevd. Graden av behovet for styrkede konser-

veringstjenester avhenger for eksempel av resultatene av oppbyggingen av Senter for fotokonservering ved Preus museum. Likeledes vil graden av etablering av regionale kompetansesentra for digitalisering påvirke behovet for styrking av digitaliseringstjenester på nasjonalt nivå (jf. *Kulturarven til alle* (ABM-utvikling 2006 (a)).

Nasjonalbiblioteket har nasjonale oppgaver innen digitalisering (sikkerhetskopiering) av fotografisk materiale. Om de eksterne tjenestene på området påvirkes negativt av deres store ambisjoner for digitalisering av eget materiale, vites ikke, men om så blir tilfelle bør dette åpne for en vurdering av de nasjonale oppgavene på området.

Konkrete tiltak knyttet til organisering eller ansvarsfordeling på nasjonalt nivå anbefales foreløpig ikke, men utviklingen bør følges nøye, og vurderes mot graden av måloppnåelse på andre anbefalinger i dette dokumentet. Funn og tilbakemeldinger i *Kartlegging av regionale ansvarsinstitusjoner for fotobevaring* (ABM-utvikling. 2005(b)), bl.a. i forhold til utydelige roller og mangelfull kommunikasjon og informasjon fra de nasjonale aktørene, bør også følges opp. Det vil være naturlig å vurdere organiseringen av hele fotobevaringslandskapet etter regionsreformen, og en evaluering av det nasjonale nivået vil da være nødvendig.

4.6.2 Etablering av regionale kompetansesentra

Utfordringene, bl.a. knyttet til innsamling, bevaring og digitalisering / katalogisering av kulturhistorisk fotografi, er av et slikt omfang og karakter at de ikke kan løses av nasjonale aktører alene, men bør søkes løst av nasjonale og regionale aktører i fellesskap. Dette har i hovedsak å gjøre med arbeidsmengde, men også nærhet til lokal og regional kompetanse, bl.a. knyttet til eierinstitusjonene, taler for regional medvirkning.

Flere av dagens regionale ansvarsinstitusjoner for fotobevaring ønsker reelle regionale kompetansesentra med relevante fellestjenester, blant annet innenfor digitalisering og fotokonservering, men melder samtidig om manglende forutsetninger for å bygge opp de nødvendige fasiliteter, funksjoner og fagmiljøer for å tilby slike tjenester. Effektiv og rasjonell behandling av store volumer i alle analoge og digitale fotografiske formater er en stor faglig og ressursmessig utfordring som kun et fåtall institusjoner kan håndtere med nødvendig progresjon og kvalitet.

I *Kulturarven til alle* (ABM-utvikling, 2006(a)) anbefales etablering av et antall (ca. 8) regionale kompetansesentra for digitalisering, som et nødvendig supplement til de nasjonale aktørene (Nasjonalbiblioteket og Riksarkivet), for å møte de store utfordringene og forventningene på området. Også Europakommisjonen anbefaler medlemslandene lignende storskaladigitalisering for å øke produksjonstakten til et ønsket nivå (Commission of the European Communities. 2006).

Behovet for å styrke fotokonserveringskompetanse i regionene belyses i punkt 4.3.3. Også her må det stilles spørsmål om faglige forutsetninger og kostnadssvarende investeringer. Det er ressurskrevende å bygge opp konserveringsverksteder, og erfaringer viser dessuten at isolerte verksteder med liten bemanning har lav utnyttelses-

«Varemesse i Valnesfjord» (Fauske kommune, Nordland). Bildet er antakelig trykket i Vårt Blad nr. 21, 1979. Foto: ukjent. Original: positiv farge.

grad. Som tidligere nevnt er også kompetansetilgangen begrenset. Også de regionale behovene innen fotokonservering bør derfor søkes løst gjennom materialuavhengige initiativ.

Det er altså flere gode grunner til å bygge opp rasjonell infrastruktur og kompetanse rundt et antall større regionale kompetansesentra som vil kunne tilby rådgivning og fellestjenester på områder som digitalisering, konservering og magasinløsninger. Initiering / koordinering av prosjekter, innsamling, informasjon og kursvirksomhet er også oppgaver det kan være naturlig å legge til slike kompetansesentra.

Postkort fra Rørvik (Vikna kommune, Nord-Trøndelag) fra arkivet etter Norges Kooperative Kvinneforbund. Kortet er sendt fra Steinkjær 22.11.1954, tydeligvis i forbindelse med en verve-/stiftelsesreise («Har gåt bra. 3-4 kv.foren. stiftet på veien. Surt og kalt her.») . Adressat er den samme fru Bereng som er avbildet på side 14. Foto: Mittet & Co. Ca. 1950. Original: postkort.

Regionale kompetansesentra for fotobevaring kan med fordel ses i sammenheng med slike generelle kompetansesentra og fellestjenester i abm-sektoren[21]. Ideelt sett bør hvert enkelt regionalt kompetansesenter ha kompetanse, utstyr og tjenester innen alle relevante funksjoner og medietyper, og i størst mulig grad være materialuavhengige og tverrsektorielle. Dette vil innebære fordeler for både ansatte og brukere. Slike «komplette» kompetansesenter vil antakelig være enklere å realisere i regioner med nyetableringer (arkiv- og museumssenter, fellesmagasin og lignende), og mer komplekst i regioner som må bygge på eksisterende institusjoner. Uansett anbefales fotobevaringsfunksjoner og kompetanse i størst mulig grad integrert i større kompetansemiljøer.

21 I kjølvannet av Museumsreformen ser man et økende fokus på regionale fellesmagasin og andre fellestjenester. Flere av de foreløpige initiativene åpner også for tjenester på tvers av sektorene, og i noen grad også fotobevaringsfunksjoner. Norsk digitalt biblioteks arbeidsgruppe for digitalisering har kartlagt behovene i hele abm-sektoren, og konkluderer i *Kulturarven til alle* (ABM-utvikling 2006 (a)) med at en regional sentralisering og profesjonalisering av digitaliseringsressursene er nødvendig for å løse oppgavene innen en rimelig tidshorisont. Også Nysæter-utvalget anbefaler *i Eit nytt regionalt arkivlandskap* (Riksarkivet 2005) styrking av det regionale nivået.

Antallet regionale kompetansesentra bør ses i sammenheng med de fremtidige forvaltningsregionene, men det må vurderes om antall regioner gir et hensiktsmessig antall institusjoner. Antall institusjoner og plasseringen av dem bør også ses i sammenheng med eksisterende miljøer som kan være utgangspunkt for slike kompetanseinstitusjoner. Et antall av dagens ansvarsinstitusjoner for fotobevaring vil antakelig være gode utgangspunkt for fremtidige regionale kompetansesentra.

Som en konsekvens av en slik utvikling vil det være naturlig å legge deler av funksjonene og oppgavene til dagens regionale ansvarsinstitusjoner for fotobevaring til de regionale sentrene. I tråd med denne utviklingen bør ordningen med regionale ansvarsinstitusjoner på sikt revurderes. En slik prosess vil også være hensiktsmessig i kjølvannet av regionsreformen. Uavhengig av modell må koordineringsansvaret for det lokale nivået ivaretas.

Mål: Regionale kompetansesentra med infrastruktur og fellestjenester bl.a. innen massedigitalisering og (foto-) konservering, hvor fotobevaring er integrert i et større kompetansemiljø.

Tiltak:

1. ABM-utvikling initierer en prosess der det regionalt blir identifisert eksisterende institusjoner som har potensial til å utvikles til regionale kompetansesentra for blant annet digitalisering og (foto-)konservering. Gjennom målrettede tiltak skal disse gradvis settes i stand til å utvikle relevante fellestjenester for abm-sektoren.

Aktører: ABM-utvikling, fylkeskommunale / regionale og statlige myndigheter, Kultur- og kirkedepartementet.

2. Justeringer av dagens regionale ansvarsinstitusjoner i tråd med bl.a. museumskonsolideringen og funnene i kartleggingen av regionale ansvarsinstitusjoner for fotobevaring.

Aktører: ABM-utvikling og fylkeskommunene / regionene.

4.6.3 Formaliserte ansvarsforhold

Uavhengig av den regionale modellen, bør ansvarsforholdet aktørene i mellom defineres og formaliseres. En svakhet ved

Norges Kooperative Kvinneforbunds 5. landsmøte på Lillestrøm i 1915. Trykket i Kooperatøren nr. 7/8, 1915. Foto: Anna Sofsrud. Original: positiv s/h.

dagens ordning er manglende formelle forpliktelser knyttet til det regionale ansvaret. Det gjelder også andre veien – at bevilgende myndigheter ikke har noen forpliktelser i forhold til ansvarsinstitusjonen. Utfordringen ligger altså i å definere og etablere ansvarsforhold som forplikter ansvarsinstitusjonen til konkrete oppgaver i regionen, og som bedrer ansvarsinstitusjonens forutsetninger, blant annet gjennom faste bevilgninger.

Det regionale nivået er som sagt i endring grunnet museumsreformen og den kommende regionsreformen. En finansieringsmodell for regionale ansvarsinstitusjoner kan likevel utarbeides uavhengig av dette, etter som midlene må følge ansvaret. Dersom regionene ansvarsinsti-

tusjonene svarer for skulle vokse vesentlig etter regionsreformen og en ev. omorganisering av fotobevaringslandskapet, må også ressurstilgangen øke tilsvarende. En finansieringsmodell må utarbeides mellom institusjonene og fylkeskommunen / regionen.

Mål: Formalisert avtale knyttet til den regionale ansvarsinstitusjonsrollen.

Tiltak: Etablere ordning for regionale ansvarsinstitusjoner med definering av oppgaver og ansvar knyttet til rollen.
Aktører: Fylkeskommunale / regionale myndigheter, regionale ansvarsinstitusjoner, ABM-utvikling.

4.6.4 Lokal organisering

I de fleste regioner er det lokale nivået sammensatt av et stort antall aktører med ulik størrelse, sektortilknytning og kompetanse, og behovet for samordning og koordinering er stort. De regionale ansvarsinstitusjonenes rolle i det lokale fotobevaringsarbeidet må derfor styrkes og formaliseres. Kartleggingen av de regionale ansvarsinstitusjonene viste at for mange (7 av 25) ansvarsinstitusjoner ikke koordinerer det lokale arbeidet i regionen, hvilket ikke er tilfredsstillende.

Statsarkivet i Stavanger er ansvarsinstitusjon for fotobevaring i Rogaland, og samarbeider med flere fylkeskommunale, kommunale og lokale aktører i prosjektet *Fylkesfotonettverk Rogaland* for å få etablert sektorovergripende samarbeid og fellestjenester. Prosjektet kan komme til å definere en modell for organisering av det lokale fotobevaringsarbeidet, som bl.a. sikrer bedre samordning og kompetanseoverføring.

Mål: Bedre organisering av det lokale fotobevaringsarbeidet.

Tiltak: Oppfølging av prosjektet «Fylkesfotonettverk Rogaland» og andre tiltak i samme retning for å sikre overføringsverdier til feltet knyttet til organisering / koordinering av det lokale nivået.
Aktører: ABM-utvikling, regionale ansvarsinstitusjoner.

4.7 Økonomiske konsekvenser

Det anbefales en generell ressursøkning innen fotobevaring på alle nivåer for å kunne praktisere fotobevaring på et ønskelig planmessig og faglig nivå, og en omfattende satsing knyttet til den digitale utfordringen. Det anbefales spesielt en styrking av det regionale nivået, og av Preus museum som nasjonalt kompetansesenter på flere sentrale områder. De økonomiske konsekvensene av disse anbefalingene er ikke utredet i detalj. For anbefalinger med åpenbare økonomiske konsekvenser, skisserer kapitlet kostnadsanslag.

Det skisseres også mer generelle ressursbehov i abm-sektoren som fotobevaringsbehovene må ses i forhold til, spesielt knyttet til digitalisering, katalogisering og tilgjengeliggjøring (jf. *Kulturarven til alle*) og etablering av regionale kompetansesentra for konservering. Hvor stor andel av ressursøkningen som må hentes gjennom friske midler, og gjennom hvilke kanaler disse midlene skal fordeles, er derfor et komplisert og sammensatt bilde, hvor både institusjonene selv og kommunale, regionale og sentrale myndigheter må bidra.

4.7.1 Ressursbehov – samlingspolitikk og samlingsforvaltning

De fleste anbefalte tiltak på dette området bør kunne gjennom-

Produktfoto av Samvirkelagets egne blå-hvite merkevareserie. Produktfoto av NKLs eget blåhvite lavprismerke, lansert i 1980.

føres innenfor dagens ressurstilgang. Unntaket er innkjøpsmidler for fotografi som er lagt til Preus museum og anslått til 1 million kr. Behovet er uforutsigbart og variabelt, og midlene bør kunne overføres neste budsjettår ved behov.

4.7.2 Ressursbehov – digitalisering, katalogisering og tilgjengeliggjøring

Allmenn nettbasert tilgang til kulturarvsmaterialet er et prisverdig og ambisiøst mål. En forståelse av oppgavens omfang og kompleksitet må derimot føre til en langsiktig ressursøkning i abm-sektoren, blant annet knyttet til nødvendige personalressurser og utvikling av infrastruktur.

I Sverige har man som sagt satset 500 millioner kroner over to år (punkt. 3.2). I rapporten fra Norsk digitalt biblioteks arbeids-

gruppe for digitalisering – *Kulturarven til alle* (ABM-utvikling 2006(a)) – er behovet for et «nasjonalt krafttak» de nærmeste 5-10 årene beregnet til en årlig kostnad på 135-170 millioner kr over statsbudsjettet. Etablering av tjenester knyttet til digital bevaring / sikring er regnet inn her. Den største posten er et «program for digitalt innhold» (prosjektmidler) med 100-120 millioner kr pr. år. Opprettelse av regionale kompetansemiljøer tenkes finansiert av staten og regionene i fellesskap, og anslås til 40-60 millioner kr pr. år. I tillegg mener Arbeidsgruppen for digitalisering at institusjonene må styrkes gjennom økte bevilgninger i ordinære budsjetter for å møte en «digital tids utfordringer og muligheter». Disse behovene «må drøftes mellom eier og institusjon», og er ikke anslått i rapporten. Arbeidsgruppen behandler digitalisering og tilgjengeliggjøring generelt og materialuavhengig.

Også i dette dokumentet anbefaler vi digitalisering av fotografi inkludert i en generell satsing. Skal man likevel antyde behovene knyttet spesifikt til digitalisering av fotografi, kan tall i kartleggingsdelen av *Kulturarven til alle* benyttes. Tabell 6 på side 83 viser tall for ulike materialtyper som er digitalisert i de undersøkte abm-institusjonene. Her utgjør fotografi ca. 30 % av mengden for delvis sammenliknbare dokumenttyper (sider, bilder, kart, objekter). Andelen kan virke stor, men sammenliknet med tall fra museumsstatistikken for 2004 som viser at fotografi i antall utgjør ca. 45 % av museenes gjenstander, synes andelen likevel rimelig. Andre argumenter som tilsier at fotografi vil kreve store andeler av ressursene, er mange fotografiers skjøre tekniske kvalitet og innholdsmessige kompleksitet. Tallet må likevel veies opp mot ikke-sammenliknbare materialtyper, og det faktum at fotografi i større grad enn for eksempel boksider er digitalisert pr. i dag. Beregning av behovene for digitalisering (inkl. digital bevaring), katalogisering og tilgjengeliggjøring av fotografi, tilsvarer derfor 20 % av totalbehovene anslått i *Kulturarven til alle*.

Det understrekes også at katalogiseringsutfordringen synes noe underkommunisert i *Kulturarven til alle*, og at kostnads- og kompetansebehovene på dette området er vesentlige for fotografisk materiale.

4.7.3 Ressursbehov – bevaring

Kostnader til digital langtidslagring anses dekket av anbefalingene i *Kulturarven til alle* om et «nasjonalt krafttak finansiert over statsbudsjettet», der blant annet nasjonal infrastruktur, inklusiv digitale magasin, er beregnet til 10-15 millioner kr årlig i 5-10 år, i tillegg til de ressursene som brukes til formålet i dag.

Preus museums plan for oppbygging av et nasjonalt kompetansesenter for fotokonservering bør følges opp bl.a. for å kunne gjennomføre nødvendig kurs- og seminarvirksomhet for feltet. Institusjonen har signalisert behov, bl.a. for ytterligere innvesteringer og kompetansetilførsel, som museet ikke finner rom for innenfor dagens budsjettsituasjon. Behovene anslås til 1,6 millioner kr i investeringer og 1 million kr i økte driftsmidler (1,5 årsverk, materialer etc.)

Den anbefalte kompetansehevingen på fotokonservering i Arkivverket bør kunne oppnås med relativt begrensede kostnader. Videreutdanning av papirkonservatorer kan være en nær-

Fotobevaringstiltak	Investeringer	Årlig kostnad
Nasjonal fotokonservering (Preus museum)	1,6 mill. kr	1 mill. kr
Kompetanseheving m.m. – eksisterende regionale ansvarsinstitusjoner	1,9 mill. kr	7,6 mill. kr
Innkjøpsmidler (Preus museum)		1 mill. kr
Regional fotokonservering		4,8 mill. kr
Styrket forskning og formidling (Preus museum)		1 mill. kr
Sum	3,5 mill. kr	15,4 mill. kr

Tabell 2. Anslått ressursbehov med unntak av digitalisering.

liggende løsning. Her bør Arkivverket selv utrede behovene.

Det regionale fotokonserveringsbehovet anslås til 0,5 årsverk pr fylke. Investeringsbehovet vil variere sterkt, og er ikke forsøkt beregnet. Dette bør ses i sammenheng med generelle regionale kompetansesentra for konservering, som det ikke er funnet relevante kostnadsberegninger å henvise til.

4.7.4 Ressursbehov – forskning og formidling

Økte ressurser til forskning og kunnskapsutvikling ved Preus museum og andre nasjonale, regionale og lokale nøkkelinstitusjoner er et av de anbefalte tiltakene. Ressursøkningen bør komme som et resultat både av intern prioritering i institusjonene innenfor dagens rammer, og gjennom økte bevilgninger fra institusjonseierne (stat, fylke, kommune).

I Preus museums tilfelle anses det nødvendig å styrke de faglige ressursene innenfor forskning og formidling. Dette er en viktig del av å ruste opp institusjonen til å fylle nasjonale oppgaver innen bevaring, forskning og formidling av norsk fotografi, hvilket ikke synes mulig i nødvendig grad innenfor dagens rammer. Skal museet kunne utføre vesentlige oppgaver, bl.a. i forhold til behovene belyst i punkt 4.4, må institusjonen tilføres ressurser tilsvarende to årsverk.

4.7.5 Ressursbehov – kompetansemiljøer

Blant de nasjonale kompetansemiljøene er Preus museum og Riksarkivaren / Arkivverket fremhevet i de foregående punktene. Etablering av nye regionale kompetansesentra for digitalisering og konservering er nevnt som eksempler på relevante materialuavhengige tiltak utenfor fotobevaringsfeltet.

Behovet for styrket kompetanse og tjenester i de eksisterende regionale ansvarsinstitusjonene, vil innebære kostnader knyttet til både fasiliteter og rekruttering. Her vil det være store variasjoner i behov mellom institusjoner og regioner, men en gjennomsnittlig ressurstilførsel på 1 / 2 million kr pr fylke, fordelt med 80 % drifts- og 20 % investeringsmidler, er en forsøksvis antydning av de eksisterende regionale behovene.

Digitalisering, katalogisering, tilgjengeliggjøring av fotografi	Årlig kostnad i 5-10 år
Regionale kompetansemiljøer (ca. 8)[1]	8-12 mill. kr
Nasjonale kompetansemiljøer	1 mill. kr
Nasjonal infrastruktur, inkl. digitale magasin	2-3 mill. kr
Produksjon av digitalt innhold (prosjektmidler)	20-24 mill. kr
Sum	31-40 mill. kr i 5-10 år

Tabell 3. Anslått ressursbehov for «krafttak» innen digitalisering, katalogisering og tilgjengeliggjøring av fotografi jf. Kulturarven til alle (20 % av totaltall).

1 Finansiert med like deler fra stat og region.

Et liknende behov vil også være til stede ved flere lokale institusjoner, men her er både beregning og finansiering langt mer innfløkt, og er ikke forsøkt tallfestet. Både regionale og lokale behov vil være fordelt på museums-, arkiv og bibliotekinstitusjoner med ulike eierstrukturer.

4.7.6 Tabeller – økonomiske konsekvenser

Her sammenfattes de økonomiske konsekvensene i tabellform. Tallene i tabell 3 er direkte omregninger av de anslåtte generelle totalbehovene for digitalisering, presentert i tabell på s. 61 i *Kulturarven til alle*, med unntak av regionale kompetansemiljøer, hvor både tilskudd fra stat og region er regnet inn.

LITTERATUR

ABM-utvikling 2003. *Digitalisering av fotosamlinger.* ABM-skrift 1. Oslo. Tilgjengelig fra URL: <http://www.abm-utvikling.no/publisert/ABM-skrift/2003/Digitalisering2.pdf>.

ABM-utvikling. 2005 (a). *Statistikk for bibliotek og museum 2004.* ABM-skrift 23. Oslo. Tilgjengelig fra URL: <http://www.abm-utvikling.no/publisert/ABM-skrift/2005/stat2004web.pdf>.

ABM-utvikling. 2005 (b). *Kartlegging av regionale ansvarsinstitusjoner for fotobevaring – sluttrapport.* Oslo. Tilgjengelig fra URL: <http://www.abm-utvikling.no/prosjekter/Interne/ABM/fotobevaring/kartleggingsrapport.pdf>.

ABM-utvikling. 2006 (a). *Kulturarven til alle – digitalisering i abm-sektoren.* ABM-skrift 32. Oslo. Tilgjengelig fra URL: <http://www.abm-utvikling.no/publisert/ABM-skrift/2006/digitalisering_web.pdf>.

ABM-utvikling. 2006 (b). Arkivkartleggingen. Tilgjengelig fra URL: <http://www.abm-utvikling.no/prosjekter/Interne/Arkiv/arkivkartlegging.html>.

ABM-utvikling. 2006 (c). *Museumsreformen – en statusrapport*. (Brev til Kultur- og kirkedepartementet datert 1.8.2006). Oslo. Tilgjengelig fra URL: <http://www.abm-utvikling.no/prosjekter/Interne/Museum/museumsreform/8488_1_P.pdf>.

ABM-utvikling. 2006 (d). *ICOMs museumsetiske regelverk.* ABM-skrift 29. Oslo. Tilgjengelig fra URL: <http://www.abm-utvikling.no/publisert/ABM-skrift/2006/icom_regel_web.pdf>.

ABM-utvikling. 2006 (e). *Bibliotekreform 2014*. ABM-skrift 30 og 31. Oslo. Tilgjengelig fra URL: <http://www.abm-utvikling.no/publisert/ABM-skrift/2006/del1_web.pdf>.

Aune, Anne og Jesper Stub Johnsen. 1997. *Fotokonser-*

veringsprosjektet. Norsk kulturråd og Norsk museumsutvikling. Oslo: Norsk museumsutvikling.

Commission of the European Communities. 2006. Commission recommendation of 24 August 2006 on the digitisation and online accessibility of cultural material and digital preservation. Brussel.

Fotorådet og Fotosekretariatet ved Nordiska museet (Sv.). 1997. *Mot glömskans tyranni – en nationell bevarandeplan för fotografi*. Stockholm: Nordiska museet.

Fotosekretariatet (Sv.). 2003-. *Kvartalsbrev.* (Kvartalsvis elektronisk fagpublikasjon). Stockholm. Tilgjengelig fra URL: <http://www.nordiskamuseet.se/fotosekretariatet/>.

Fotosekretariatet/ Krigsarkivet (Sv.). 2003. *Att samla och gallra fotografier. Kriterier för värdering och urval*. Stockholm: Krigsarkivet.

Lov av 4.12.1992 nr.126 om arkiv. 1992 (trådt i kraft 1.1.1999). (Arkivloven). Oslo: Kultur- og kirkedepartementet. Tilgjengelig fra URL: <http://www.lovdata.no/all/nl-19921204-126.html>.

Moderniseringsdepartementet (MOD). 2005. *eNorge 2009: Det digitale spranget*. Oslo. Tilgjengelig fra URL: <http://odin.dep.no/filarkiv/251516/enorge_2009_komplett.pdf>.

NOU 2002: 1. *Fortid former framtid – utfordringer i en ny kulturminnepolitikk.* Oslo: Miljøverndepartementet. Tilgjengelig fra URL: <http://www.dep.no/md/norsk/dok/andre_dok/nou/022001-020006/dok-bn.html>.

NOU 2006: 8. *Kunnskap for fellesskapet – universitetsmuseenes utfordringer*. Oslo: Kunnskapsdepartementet. Tilgjengelig fra URL: <http://odin.dep.no/kd/norsk/dok/andre_dok/rapporter/070021-220003/dok-bn.html>.

Norsk Kulturråd. 1993. *Foto-*

grafi fortid og fremtid – plan for vern av fotografier. Oslo.

Norsk museumsutvikling. 2002. *Feltkatalog for kunst- og kulturhistoriske museer.* Oslo

NS-ISO 5127:2006 (forslag til standard). *Informasjon og dokumentasjon – Terminologisk ordbok*. Lysaker: Standard Norge.

Riksarkivet. 1992. *Håndbok for Riksarkivet*. Oslo. Tilgjengelig fra URL: <http://www.riksarkivet.no/arkivverket/publikasjoner/nett/handbokra.html>.

Riksarkivet. 2005. *Eit nytt regionalt arkivlandskap*. (Nysæter-utvalgets innstilling). Tilgjengelig fra URL: <http://www.riksarkivet.no/webfelles/nysaterutvalgets_innstilling.pdf>.

Sekretariatet for fotoregistrering. 1988. *Fotobevaringsboka – Veiledning i sikring, registrering og teknisk behandling av eldre fotografi*. Oslo: C. Huitfeldt forlag A.S.

Sontag, Susan. 1973-1977. *Om fotografi.* Norsk utgave 2004. Oslo: Pax Forlag.

Statens Kulturråd (Sv.). 2006. *Access – sysselsettningsåtgärder innom kulturområdet.* Stockholm. Tilgjengelig fra URL: <http://www.kulturradet.se/ovfiles/Access-rapport.pdf>.

St.meld. nr. 22 (1999-2000). *Kjelder til kunnskap og oppleving: Om arkiv, bibliotek og museum i ei IKT-tid og om bygningsmessige rammevilkår på kulturområdet.* (ABM-meldingen.) Oslo: Kulturdepartementet. Tilgjengelig fra URL: < http://odin.dep.no/repub/99-00/stmld/22>.

St.meld. nr. 48 (2002-2003). *Kulturpolitikk fram mot 2014.* (Kulturmeldingen.) Oslo: Kultur- og kirkedepartementet. Tilgjengelig fra URL: < http://odin.dep.no/repub/02-03/stmld/48/>.

TIDLIGERE UTGIVELSER AV ABM-SKRIFT

#1 Digitalisering av fotosamlinger
#2 Reform 94 og museene
#3 Befolkningens vurdering av folkebibliotekene
#4 Statistikk for arkiv, bibliotek og museum 2002
#5 Vei i vellinga. Håndbok i dokumentasjon av museumsgjenstander
#6 Sømløs biblioteklov for sømløse bibliotek-tjenester
#7 Museumsarkitektur. En studie av nyere norske museumsbygg
#8 Sømløs kunnskap. Om bruk av emnekart
#9 Det handler om læring
#10 Tegnspråk som offisielt språk
#11 Statistikk for bibliotek og museum 2003
#12 Museer og den flerkulturelle virkeligheten
#13 ABM-institusjonene i Norden. Kompetanseoppbygging for et multikulturelt normalsamfunn
#14 Biblioteket. Det normale rommet i fengselet
#15 Konsolidering av museer – råd og vink
#16 Kommunesammenslåing og arkivspørsmål
#17 Norsk-engelsk ordliste med bibliotektermer
#18 Folkebiblioteket som offentlig møteplass i en digital tid
#19 Min stemme – vår historie. Dokumentasjon av nyere norsk innvandring
#20 Bibliotekene i 2020. Rapport fra en scenario-basert strategiprosess
#21 Nye muligheter i nye landskap. Arkivorganisering i Nederland og Sverige.
#22 Bibliotekene og det flerkulturelle Norge
#23 Statistikk for bibliotek og museum
#24 Danser med ulver. Bibliotekene, utgiverne og de elektroniske kunnskapskildene
#25 Arkivene, bibliotekene, museene og de nasjonale minoritetene
#26 Brudd
27 Rom for lek og læring. Bibliotektilbudet til barn og ungdom
#28 Arkiv, demokrati og rettferd
#29 ICOMs museumsetiske regelverk
#30 Bibliotekreform 2014. Del 1 Strategier og tiltak
#31 Bibliotekreform 2014. Del 2 Norgesbiblioteket – nettverk for kunnskap og kultur
#32 Kulturarven til alle
#33 Biblioteket Østfold. Nye veier for samarbeid.

Skriftserien fås gratis ved henvendelse til ABM-utvikling så langt opplaget rekker. Den er også tilgjengelig på www.abm-utvikling.no.

ISBN 82-8105-044-6